

Soós Eszter

GARADNA-KASTÉLY ZUG: A RÓMAI CSÁSZÁRKORI GERMÁN TELEPRÉSZLET ÚJRAÉRTÉKELÉSE

A Hernád völgyében fekvő Garadna-Kastély zug kis területen, kutatóárokokkal vizsgált lelőhelyen szintenként, rétegenként dokumentált kerámia leletanyag legközelebbi analógiái a Kelet-Szlovákiában feltárt, császárkori településeken találhatóak. Hiányoznak a Sajó-völgyi lelőhelyek anyagára jellemző, erős késő vaszkori hagyomány nyomai, és a Beregsurányi-típusú, bepecsételt díszkerámiát gyártó műhelyek termékei is. A garadnai teleprészlet a kerámiaanyag és a provinciális eredetű tárgyak alapján a Kr.u. 2. század végétől a 4. század középső harmadáig keltezhető.

A small-scale excavation was conducted at Garadna-Kastély zug in the Hernád Valley. The finds recovered from the trial trenches was bagged according to the excavated layers and levels. The best parallels to the pottery finds can be quoted from the Roman Age settlements in eastern Slovakia. Ceramic traits recalling late Iron Age traditions are lacking in this material, as are the wares of the workshops producing the stamped fine pottery of the Beregsurány type so typical on settlements in the Sajó Valley. The pottery finds and the Roman provincial imports suggest that settlement section investigated at Garadna was occupied from the close of the 2nd century to the middle third of the 4th century.

Kulcsszavak: római császárkor, település, germán, Przeworsk-kultúra, Terra sigillata, kerámia

Keywords: Roman Age, settlement, Germanic peoples, Przeworsk culture, terra sigillata, pottery

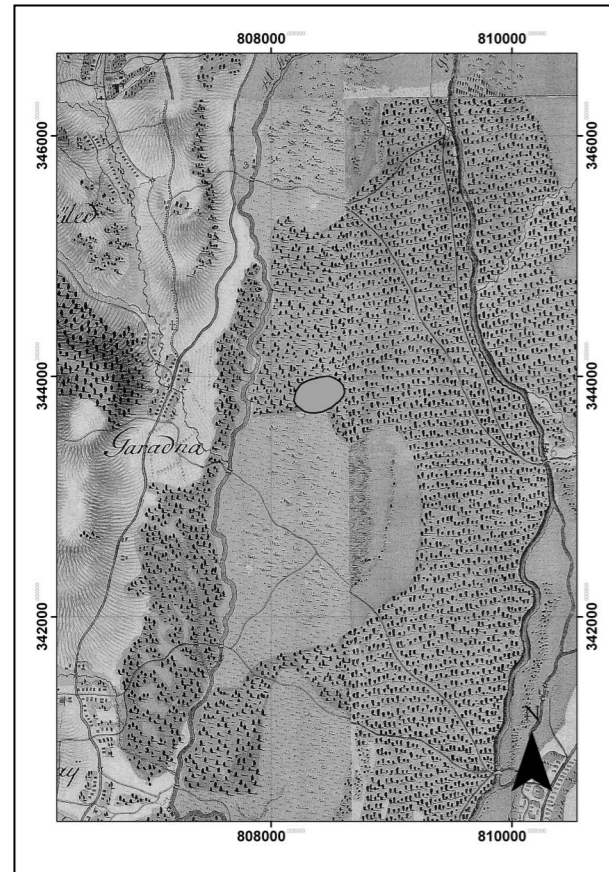
A kutatás háttere

Az északkelet-magyarországi Barbaricum kutatására az 1950-es évek építkezéseikhez kapcsolódó feltárások során előkerült teleprészletek is ráirányították a figyelmet. A Magyar Tudományos Akadémia indított szisztematikus kutatást „A császárkori barbár telepek feltárása” című téma keretében. Ennek kapcsán terepbejárások során császárkori lelőhelyeket azonosítottak az 1950-es években Arkán, Szilvásváradon és Garadnán. A szórványleletek hitelesítésére 1959-ben Arkán, Garadnán és Szilvásváradon próbaásatásokat, majd 1960-ban Arkán és Garadnán, 1962-ben Szilvásváradon, 1965-ben pedig Zalkodon végzett Salamon Ágnes és Török Gyula kisebb telepfeltárásokat (SALAMON 1966; SALAMON 1970A; SALAMON 1970B). Az 1959-es évad során Arkán, Szilvásváradon és Garadnán feltárt anyagot az ásatók közösen tették közzé (SALAMON–TÖRÖK 1960). A következő idényben mindhárom lelőhelyen folyt régészeti kutatás, a

kis területű, de változatos leletanyagot szolgáltató feltárások anyagának feldolgozása azonban csak nemrég kezdődött meg.¹ A Garadna-Kastély zug lelőhelyen 1960-ban feltárt leletanyag vizsgálata során szükségesnek láttam az 1959-ben előkerült, publikált leletek újrafeldolgozását is,² így a lelőhelyről előkerült császárkori anyagot összefoglalva adom közre. A leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárának Germán-Szarmata Gyűjteményében található.³

A lelőhely és a feltárás bemutatása

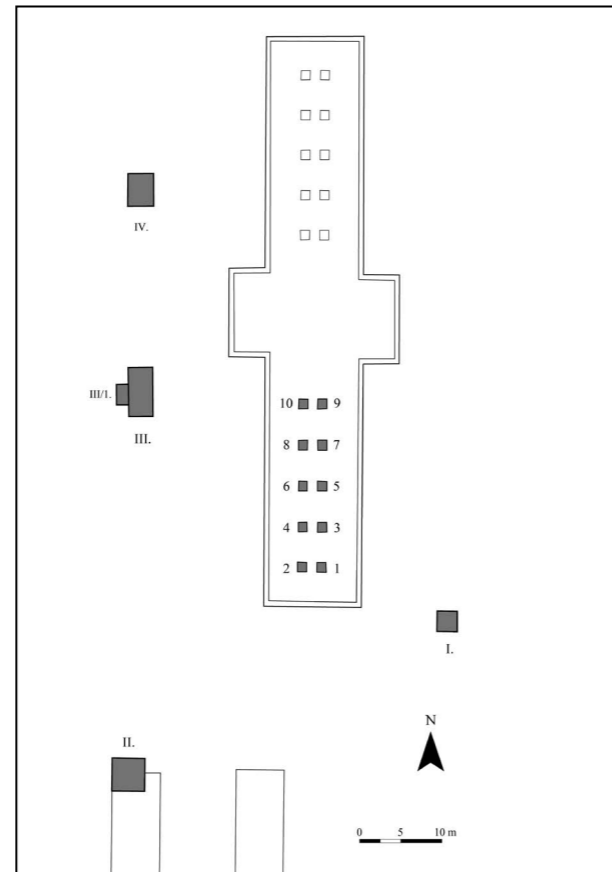
Garadna település Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, a Hernád jobb partján (SALAMON–TÖRÖK 1960, Abb. 43). Az alluviális folyóvölgyben ártéri, síksági és alacsony dombhátú területek váltják egymást (DÖVÉNYI 2011, 849). A területet nyugatról határoló, üledékes eredetű Cserehát kavicsos-márgás talaja

1. kép Garadna-Kastély zug lelőhely az Első Katonai Felmérésen
Fig. 1 The Garadna-Kastély zug site on the map of the First Military Ordnance Survey

miatt igen erős a talajerózió, így a Hernád jobb parti teraszait a lejtős tömegmozgások a Cserehátról áthalmozott kavicsanyaggal betérítették (DÖVÉNYI 2010, 850). A teraszok lábánál, a Hernád és a Bársonyos patak közt található a lelőhely, mely a katonai felmérések tanulsága szerint ártéri területen feküdt (1. kép).

A környezetéből enyhén kiemelkedő dombháton 1959 nyarán a Petőfi TSZ területén istálló alapozásánál került elő leletanyag, az építkezés kapcsán indított a Magyar Nemzeti Múzeum kutatást (SALAMON–TÖRÖK 1960, 160). A régészeti feltárás leletmentésnek tekinthető, részben a tervezett épületek alapozásánál, részben azokon kívül alakítottak ki kisebb kutatószelvényeket. A dokumentáció és a leletanyag összegyűjtése a kor kutatási módszereinek megfelelően rétegenként haladt. Az istálló pillérhelyeiből gyűjtött anyag képezte az első kutatási egységet, az épülettől keletre nyitották az I. és attól délnyugatra a 4×4 m alapterületű II. szondát. A silógödörök mélyítése a régészeti feltárás után tör-

2. kép Garadna-Kastély zug, az 1959–1960 során kutatott felületek
Fig. 2 Garadna-Kastély zug. The areas investigated in 1959–1960

tént, ezért az innen gyűjtött leletanyagnak csupán a hozzávetőleges mélységadatait ismerjük (SALAMON–TÖRÖK 1960, 167).

Az előző év kutatásait 1960. július 25. és 28. közt folytatta Salamon Ágnes, Török Gyula és Erdélyi István. Az istálló nyugati hosszában nyitották meg a 6×3 m alapterületű III. felületet. Ugyanebben a vonalban helyezkedett el a 4×3 m alapterületű IV. szelvény (2. kép). A dokumentáció és a leletanyag gyűjtése rétegenként és ásonyomként haladt, az előkerülő jelenségekre síkban is rábontottak.

III. felület

0–35 cm: Sárgás folyami hordalék. Leletanyag nélkül.
35–50 cm: Sárgás, humusszal kevert réteg, paticsrögökkel. Leletanyag: Árpád-kori kerámia.
50–70 cm: Fekete iszapos humusz, sok paticsröggel. Leletanyag: Árpád-kori kerámia, vaskés, vastörödek.
70–95 cm: Sötét humuszos réteg. Az északkeleti saroknál összefüggő paticsos réteg volt megfigyelhető. Lelet-

Technológiai csoportok	Tál	Fazék	Korsó	Pohár/Bögre	Fedő	Miniatűr edény	Hombár/Tárolóedény	Nem meghatározható	Összesen
Gyorskorongolt finom	20/22	15/19	11/11	5/5			1/1	32/35	84/93
Gyorskorongolt szemcsés		1/2						1/1	2/3
Kézzel formált finom	8/8							15/16	23/24
Kézzel formált durva	5/6	31/34		2/2	1/1	1/1		50/53	90/97
Utókorongolt durva		5/8						2/2	7/10
Hombár							23/24		23/24
Összesen	33/36	52/63	11/11	7/7	1/1	1/1	24/25	100/107	229/251
III. 90-125 cm	23	8	6	1	-	-	-	-	38
IV. 100-125 cm	21	7	7	-	-	-	-	1	36
Összesen (db)	86	31	41	7	2	1	1	1	170

1. táblázat Garadna-Kastély zug kerámia leletanyagának formai-funkcionális megoszlása (edényszám/törödékszám)
Table 1 Distribution of the pottery from Garadna-Kastély zug according to form and function (no. of vessels/no. of fragments)

anyag: 7 gyorskorongolt, világosszürke edény, köztük egy korsó törödéke, 2 kézzel formált, fekete díszedény törödéke, 2 durva, kézzel formált fazék perem- és aljtörödéke, 1 utókorongolt fazék aljtörödéke, 2 lombár oldal- és aljtörödéke, Árpád-kori kerámia, 85 cm mélységben nyitott végű, 11. századi bronzgyűrű.

95–125 cm: Világosabb, humuszos réteg. Leletanyag: 9 gyorskorongolt, szürke edény, közte két korsó és két tál törödékei, 1 gyorskorongolt, vörösre égetett korsó peremtörödéke, 1 gyorskorongolt, feketére égetett, vörös törésű tál aljtörödéke, 1 grafitos situla aljtörödéke, 5 kézzel formált, feketére égetett díszedény, köztük egy tálka törödéke, 1 gyorskorongolt, szemcsés fazék törödéke, 32 durva, kézzel formált edény perem- alj- és oldaltörödékei, 5 utókorongolt, durva edény oldal- és aljtörödékei, 5 lombár perem- és oldaltörödékei.

125–140 cm: Sötétebb, tömörebb humuszréteg. Leletanyag: 2 gyorskorongolt, szürke edény, közte egy korsó és 2 grafitos situla, 4 kézzel formált, durva edény törödékei, fenőkötörödek.

IV. felület

0–35 cm: Sárgás folyami öntéstalaj. Leletanyag nélkül.
35–50 cm: Sárgás, humusszal kevert réteg. Leletanyag: Árpád-kori kerámia.

50–80 cm: Tömör fekete humuszos réteg. A felület északnyugati sarkában 80 cm mélységben paticsréteg látszott. Leletanyag: 1 kézzel formált, durva fazék peremtörödéke, 1 lombár oldaltörödéke, 9. századi kerámia, Árpád-kori kerámia.

90–120 cm: Világosabb, humuszos réteg. Leletanyag: 1 terra sigillata tál peremtörödéke, 2 gyorskorongolt, szürke edény törödéke, 3 gyorskorongolt, vörös edény törödéke, 3 gyorskorongolt, feketére égetett, vörös törésű edény törödékei, 1 grafitos situla törödéke, 4 kézzel formált, feketére égetett díszedény törödéke, 15 durva, kézzel formált edény törödékei, 1 utókorongolt, durva edény aljtörödéke, 1 lombár peremtörödéke, 1 orsógomb, 3 fenőkő törödéke, kevés Árpád-kori kerámia.

120–145 cm: Sötétebb, tömörebb humuszréteg. Leletanyag: kevés Árpád-kori kerámia.
145 cm-től: Sárga altalaj. Leletanyag nélkül.

Az 1960-as feltárás során császárkori jelenség nem került elő. A III. felület közepén, 100–125 cm mélységben összefüggő paticsréteg volt megfogható. A felszín nyugati falánál, 120 cm-nél köves, hamus beásás jelentkezett, melyre 250×150 cm-es területen rábontottak (III/1. felület). A beásás a császárkori paticsos réteget vágta, az előkerült hullám-

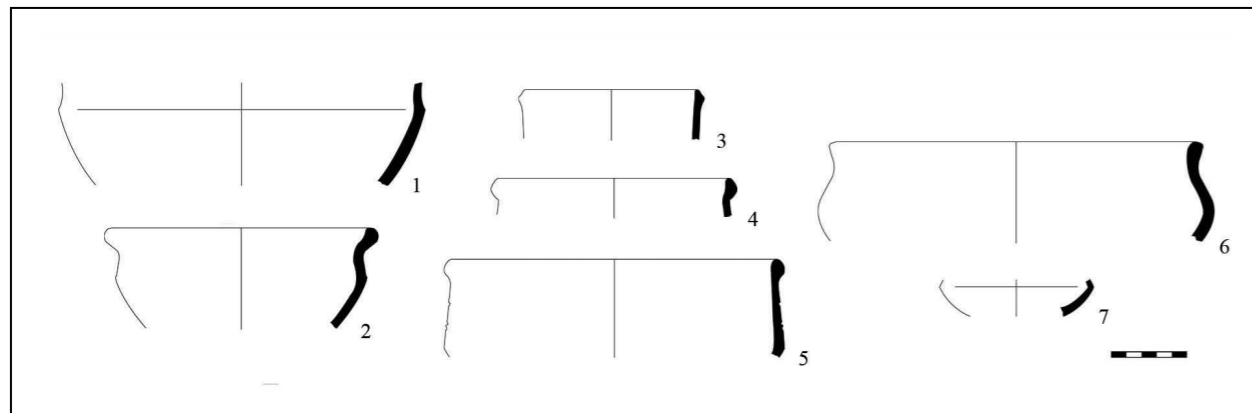
vonaldíszes perem alapján egy 9. századi tűzhely maradványa volt.

Az ásatók a jelentésben három korszakot különítettek el. A legalsó, fekete, iszapos sávban talált anyagot kelta korúként határozták meg, az intenzív kultúrreteg római császárkori anyagot tartalmazott, a felső szinteken pedig Árpád-kori leletanyag jelentkezett.

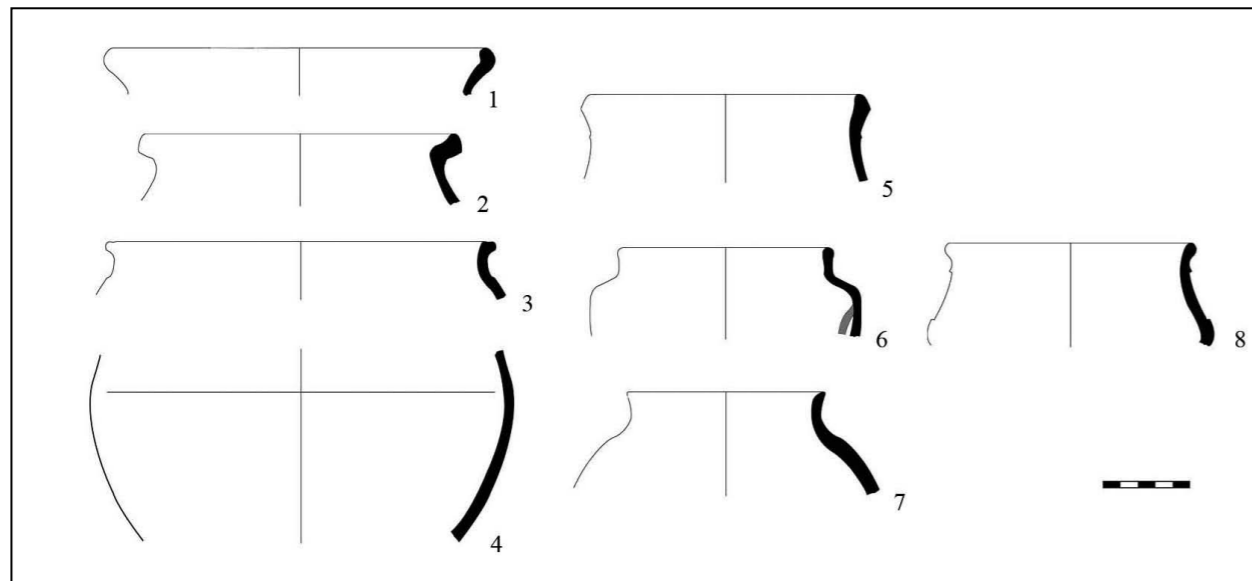
A leletanyag csak stratigráfiai alapon nem keltezhető. A császárkorinak tartott rétegeket nem csak a késő népvándorlás kori tüzelőhely bolygatta meg, Árpád-kori töredékek 120 cm mélységig minden rétegben jelentkeztek. A legalsó rétegek késő vas-kori datálása nem indokolt: az előkerült kerámia császárkori keltezésének semmi sem mond ellent.

	Kezeletlen	Korongon simított	Korongon sávosan fényezett	Korongon egyenletesen fényezett	Kézzel fényezett
Redukált	8	14	6	8	2
Oxidált	8	3	-	-	-
Égetés végi redukció	-	1	2	3	-

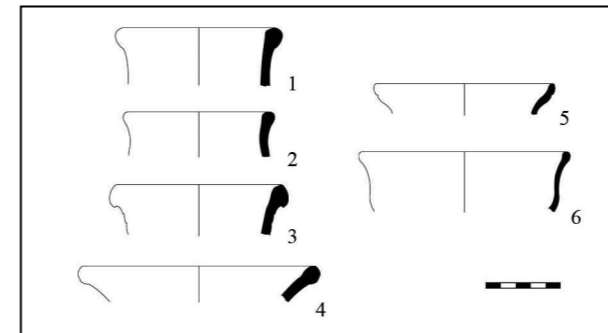
2. táblázat Garadna-Kastély zug lelőhely gyorskorongolt kerámiaanyagának felületkezelése és égetéstípusai
Table 2 Surface treatment and firing mode of the pottery turned on a fast wheel from Garadna-Kastély zug

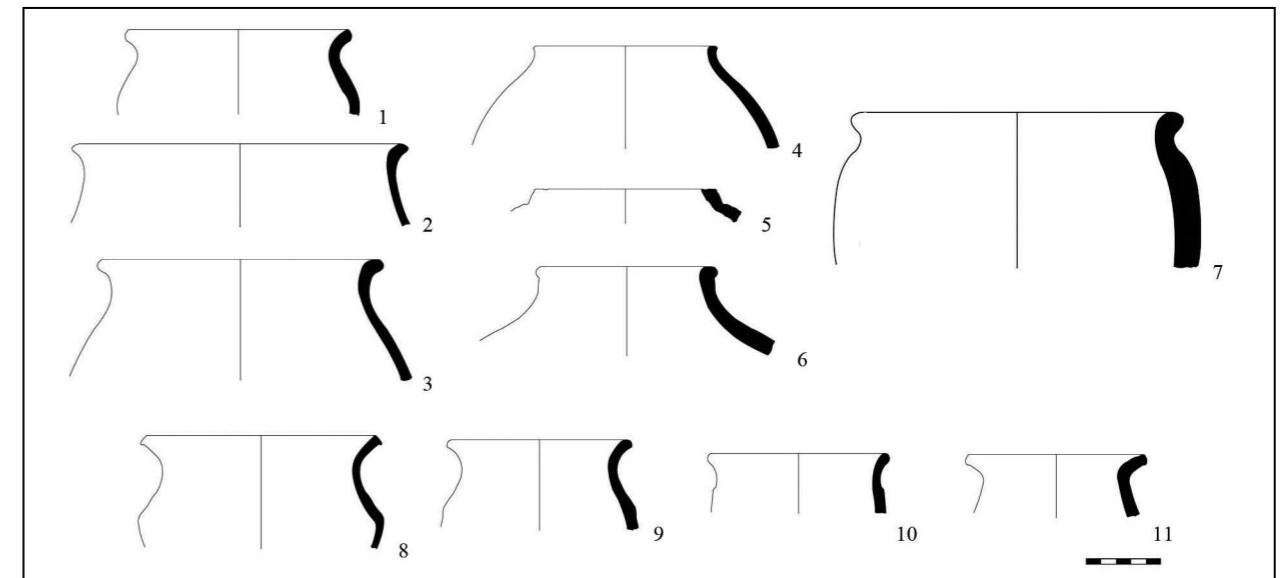
3. kép Garadna-Kastély zug, a gyorskorongolt tálak formatípusai
Fig. 3 Garadna-Kastély zug. Bowl types turned on a fast wheel

4. kép Garadna-Kastély zug, a gyorskorongolt fazekak formatípusai
Fig. 4 Garadna-Kastély zug. Pot types turned on a fast wheel

5. kép Garadna-Kastély zug, a gyorskorongolt korsók formatípusai
Fig. 5 Garadna-Kastély zug. Jug types turned on a fast wheel

6. kép Garadna-Kastély zug, a kézzel formált fazekak formatípusai
Fig. 6 Garadna-Kastély zug. Hand-thrown pot types

Leletanyag

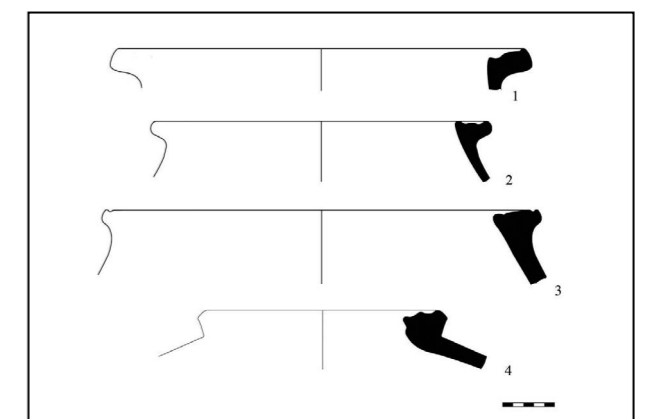
Kerámia

A leletanyag legnagyobb része kerámiatöredék volt. A korszak feltárási és dokumentálási módszere szerint az anyagot a helyszínen selejtezték: a gyűjteménybe csak a díszített darabok, az alj- és peremtöredékek kerültek be. A rendelkezésre álló információk ezért statisztikai elemzést nem tesznek lehetővé (1. táblázat).

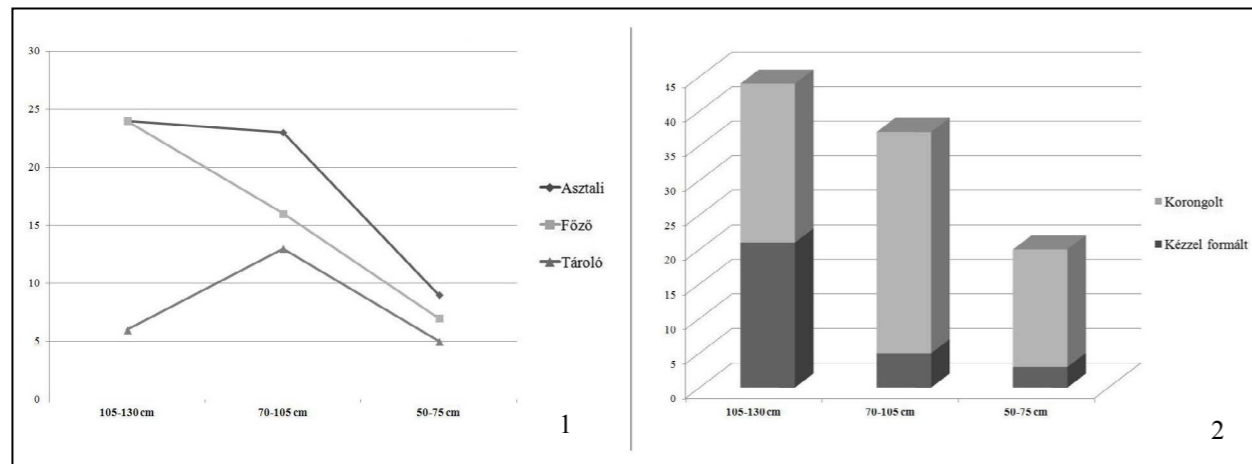
I. Gyorskorongolt kerámia

A lelőhelyen előkerült kerámiatöredékek jó része gyorskorongon készített, a magas arány azonban a helyszíni selejtezésnek lehet a következménye.⁴ Az edények készítéséhez felhasznált agyag jól iszapolt,

soványítatlan, a kevés nagyobb szemcse az alapanyagban megtalálható természetes szennyeződésnek tartható. Garadnán számos töredék kezeletlen felületű volt, tehát az edényhez nem nyúltak a megformázást követően. A kerámia felületének finom eldolgozását végezheték a fazekaskorongon forgatva és szabad kézzel is.⁵ A felszín leggyakoribb finomítása az egyenletes elsimítás, áttörlés. A töredékeknél eszköz nyoma nem figyelhető meg, a simításra használt tárgyat nem nyomták olyan erővel a felülethez, hogy határozott nyomot hagyott volna, a felület gyenge fényű maradt. A következő fokozat, mikor az eszközzel erőteljesebben tömörítették az edény felületét, ez a szint már fényezésnek tekinthető.⁶ Megkülönböztethetünk korongon sávosan fényezett felületeket,

7. kép Garadna-Kastély zug, a hombárok formatípusai
Fig. 7 Garadna-Kastély zug. Storage jar types

8. kép 1_A kerámiaanyag funkcionális összetételének változása (töredékszám); 2 A finom- vagy asztali kerámia megformálási módjának aránya a teleprétegekben (töredékszám)

Fig. 8, 1: Changes in the proportion of vessel types according to function (no. of fragments); 2 Changes in the fine wares (tableware) according to manufacturing technique (no. of fragments)

mikor a kezelés nem érinti az edény teljes felületét, és egyenletes fényezést, melynél a jó minőségű felületen eszköznyom már nem különíthető el. A szabad kézzel történő fényezés két esetben fordult elő: egy poháron a perem alatt függőleges sávokat alakítottak ki (18. kép 5), egy alacsonyan kihajló edény alja szintén kézzel volt felfényezve. Utóbbi töredék formája, színe, felületkezelése alapján a kézzel formált díszkerámiák analógiája, de az edényt gyorskorongon formázták meg. A felületkezelés és kialakítás következő módja az esztergálás, amikor az edény felületéből anyagot távolítanak el. A lelőhelyen az esztergálás az előforduló talpgyűrűk alapján ismert volt, az edények felső részén a technika azonban nem volt megfigyelhető.⁷ A gyorskorongolt töredékeket égetéstechnológia alapján három fő csoportba sorolhatjuk. Redukált, szürkére égetett edények kerültek elő a legnagyobb számban, kevesebb volt az oxidált, vöröses vagy vörösesbarna töredék, hat edény feketére redukált felszínű, élénkvörös törésfelületű volt (2. táblázat). Az egyenletesen szürkére égetett edényeknél fordul elő csak a felületkezelés minden módja, túlnyomórészt fazekaskorongon kialakítva. Az oxidált égetésű, vörös töredékek jellemzően kezeletlen felületűek, egyszerű simítás figyelhető meg néhány esetben. A finoman kidolgozott, élénkvörös törésű, fekete felületű kerámia kivétel nélkül korongon kialakított felszínű.

Garadnán a gyorskorongolt töredékeknek csupán 10%-a volt díszített, ezek minden esetben szürkére égettek. A legtöbb esetben besimított dísz jelenik meg, néha korongolt bordával vagy árkolással. A besimítás leggyakrabban korszokon megfigyelhető: perem alatti

sávban zeg-zug vonal (11. kép 3), a nyakon egymást metsző zeg-zug vonal (12. kép 7) formájában. Kiemelhető egy másodlagosan megégett, bikónikus edény, vállán szabálytalan, besimított hullámvonalakkal (18. kép 3), és egy tál, besimított vonalak-vonalkötegek közt hullámvonalakkal díszítve (10. kép 6).

Egyetlen bepecsételt díszű töredék került elő, kezeletlen felületen két koncentrikus körrel (10. kép 1). Durva kivitelezése, a minta bekarcolt jellege miatt nem köthető a késő császárkori bepecsételt kerámiák köréhez,⁸ de nem zárható ki, hogy azok utánpótlása.

1.1. Tálak

1.1.1. *Profilált oldalú tálak* (3. kép 1–2, 15. kép 4, 24. kép 4). Peremük kihajló, esetenként fedőhornyos, válluk kiemelt. Mindkét garadnai edény finom kivitelezésű, korongon fényezett, felületük fekete, törésük élénkvörös. A jellegzetes profilált forma az Eggers C1b–C2–C3 fázisban található meg az északi Barbaricum településein (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 34, Abb. 42; PÁRDU CZ–KOREK 1958, 32, VI. t. 14, X. t. 12). Az erős fekete szín a kézzel formált díszkerámiát utánozó jelenség (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 60), a szürke darabok mellett erősen felfényezett, fekete tálak Ózd-Stadion lelőhelyen is előkerültek (PÁRDU CZ–KOREK 1958, VI. t. 9).

1.1.2. *Meredek falú tálak* (3. kép 3–5; 10. kép 2, 5–6). Peremük változatos kialakítású, oldaluk függőleges, mélyen török. A meredek falú tálak a Hernád völgyétől nyugatra ritka típusnak számítanak (K. VÉGH 1999, 6. kép 13; PÁRDU CZ–KOREK 1958, 32, VI. t. 11), a Kassai-medencében némileg eltérő kialakítással, de megtalálhatóak (LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ

	Szarvasmarha	Kiskérődző	Sertés	Ló	Kutya	Tyúk	Gím szarvas	Őz	Össz
100/105-130 cm	50	18	17	2	-	-	1	1	89
70-105 cm	27	10	15	3	1	-	-	-	56
50-75 cm	9	3	9	2	1	1	-	-	25

3. táblázat Az állatsontanyag faji megoszlása a településrétegekben (töredékszám)
Table 2. Species distribution of the animal bone sample according to occupation levels (no. of fragments)

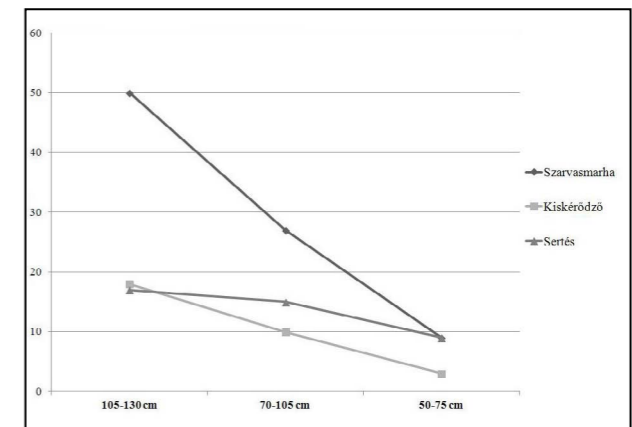
1963, Tab. V. 11, 14; LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. VI. 10, 18; onnan származik az árkolat, besimított díszű tál legjobb párhuzama is LUŠTIKOVÁ 2013A, Tab. I, 9). A meredek falú tálak a Bodrogközben gyakoribbak (K. VÉGH 1975, 69, II. t. 9), Csengersimán a Kr. u. 3–4. századi jelenségekben általánosak voltak (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 35, Abb. 44).

1.1.3. *Kézzel formált díszedényeket utánozó formák* (3. kép 6–7). Két töredék olyan formát mutat, amely a Przeworsk típusú díszkerámiára jellemző. Egyik kis, bikónikus tálka, felülete simított, feketére égetett (25. kép 3), a dísztálkát követő forma (K. VÉGH 1989, 19. kép 21, 24. kép 10). A nagyobb, világosszürke tál formája (18. kép 2) az álló peremű, gömbölyű hasú tálakra jellemző (PÁRDU CZ–KOREK 1958, VI. t. 17).

1.2. Fazekak, bikónikus és gömbös testű edények

1.2.1. *Gömbös testű edények/perem alól hasasodó fazekak* (4. kép 1–4; 11. kép 9, 13. kép 8, 15. kép 5, 16. kép 4). A töredékesség miatt a két forma nem választható el pontosan. A hasonló úrtartalmú edények formái kialakítása változatos, peremük lehet felhúzott, négyzetletesen megvastagodó, nyakuk ívelt, válluk kiemelt. Kezeletlen felületűek, szürkére és élénkvörösre égetettek is előkerültek. A korai anyagközlésekben nem különítették el a viszonylag ritka edénytípust (PÁRDU CZ–KOREK 1958, 4. kép 5, XIII. t. 6; LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. VIII. 3; LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. VIII. 10; K. VÉGH 1985, 9. kép 11; JUREČKO 1983, 380, Abb. 13, 1, 14, 3). Változatos peremkiképzésű, perem alól hasasodó fazekak jellemző, de ritka edénytípusok Csengersimán is a telep 2–5. fázisában (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 39, Abb. 52).

1.2.2. *A fazekak* (4. kép 5–7) kisebb méretűek, a nyak megléte alapján lehet az előző formától megkülönböztetni őket (12. kép 3). Egyedi kialakítású a kézzel felfényezett Faltenbecher töredéke (12. kép 4). Benyomott oldalú edények eddig csak provinciális importként tűntek fel a telepanyagokban (K. VÉGH 1985, 5. kép 18; K. VÉGH 1989, 16. kép 4). A tálakhoz

9. kép A jellemző fogyasztott állatfajok csontanyagának megoszlása a településrétegekben (töredékszám)

Fig. 9. Distribution of consumed animal species according to occupation levels (no. of fragments)

hasonlóan fazekak is készültek gyorskorongon a kézzel formált díszkerámia formavilágában (25. kép 6).

1.2.3. *Egy Bikónikus edény* (4. kép 8; 18. kép 3) került napvilágra Garadnáról. Finom kialakítású, kónikus nyakú, feltehetőleg másodlagosan égett vörösesre. A perem alatt esztergált árkolással, alatta besimított hullámvonalakkal díszített edény nem gyakori forma (LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. IX, 11; JUREČKO 1983, Abb. 18, 7).

1.2.4. *A grafitos situlák* formai-funkcionális alapon szintén fazekak (16. kép 5–6, 23. kép 1–2, 25. kép 10). Az előkerült töredékek kialakítása megfelel a késő vaskori horizont grafitos edényeinek, de számos észak-magyarországi lelőhelyen megtalálhatóak még Kr. u. 2. századi kontextusban is. (K. VÉGH 1985, 5. kép 2; K. VÉGH 1999, 212, 6. kép 1–2, 6–7, kép 9, 18, 8. kép 17; Miskolc-Szirmán magas arányban voltak jelen: K. VÉGH 1989, 484). A császárkori telepeken megjelenő töredékeket a Kr. u. 2. század elejére keltezi a kutatás (K. VÉGH 1999, 218).

I.3. Korsók

1.3.1. *Szűk nyakú*, megvastagodó peremű *korsók* (5. kép 1–4; 17. kép 4, 20. kép 1, 21. kép 9, 23. kép 5, 8). Peremük lekerekített, enyhén vagy erősebben szélesedő, nyakuk lehet hengeres, faluk vastag. Szürkére és vörösre égetetten is készültek, csak két redukált töredéken látható fényezés.

1.3.2. *Kelyhes peremű korsók* (5. kép 5–6; 11. kép 3, 7). Vékony falúak, ívesen kiszélesedő pereműek, szürkére égetettek. Az egyik perem alatt futó esztergált bordával, másik simított sávokkal, köztük besimított zeg-zug vonallal díszített.

A garadnai korsók formája az erős töredékesség miatt nem határozható meg. Csengersimán hasonló, de bordadíszes töredékek hosszú, hengeres nyakú korsókhoz tartoztak, melyek az 5. fázisban voltak gyakoriak (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 39–40, Abb. 53).

Egy hasán fényezett, nyakon besimított, egymást metsző zeg-zug mintával díszített kisméretű edény (12. kép 7) és egy nagyobb, hullámvonalas díszű (11. kép 6) darab is előkerült. A csengersimai korsókon a besimított dísz általában függőleges panelekben helyezkedik el (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Abb. 54). Vízszintes panelben látható besimított hullámvonal elsősorban tálakra jellemző a régióban (PÁRDU CZ–KÖREK 1958, X. t. 6; LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. VI. 5; K. VÉGH 1985, 4. kép 8, 25).

I.4. Poharak

A Garadnán előkerült kisméretű ivóedények egyedi kialakításúak, középen hasasodó és meredek falú példányok is előkerültek (10. kép 8, 13. kép 4, 18. kép 5). Az edénytípus a fazekakhoz hasonlóan ritka a császárkori telepek anyagában (PÁRDU CZ–KÖREK 1958, 32, 3. kép 10, X. t. 1; LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. IX, 7).

I.5. Tárolóedény

Egy kihajló, felhúzott peremű, meredek nyakú töredék mérete miatt tárolóedénynek tartható (19. kép 5). A gyorskorongon készült tárolóedények az alföldi szarmata anyagra jellemzőek, ritkán, de előfordulnak az északkeleti régió településein is az északi típusú hombárok mellett (CSENGERI–PUSZTAI 2008, 13. kép; PÁRDU CZ–KÖREK 1958, 30, 4. kép).

II. Kézzel formált díszkerámia

A díszkerámiához felhasznált agyag ugyanúgy soványítatlan, mint a gyorskorongolt áru esetében. Iszapolásuk gondatlanabb, gyakran nagyobb szemcsék, kisebb kavicsok is az agyagban maradtak. Töredékeként változó arányban figyelhető meg grafit,⁹ mely a felület fényezése következtében ad fémes jelleget az edényeknek (PÁRDU CZ–KÖREK 1958, 32).

Felületük szabad kézzel simított vagy többé-kevésbé egyenletesen felfényezett. Égetésük minden esetben redukált, szürke vagy fekete, az alacsony égetési hőfok következtében gyakran törékenyek, porózusak az edények. A díszítés ritka Garadnán, a hason körbefutó, bekarcolt vonalon kívül egy esetben figyelhető meg függőleges vonalköteg (21. kép 4).

II.1. Tálak

A *bikónikus* tál a Przeworsk díszkerámia legelterjedtebb típusa (10. kép 3, 13. kép 5, 23. kép 11, 25. kép 2). Szinte minden császárkori településen előkerülnek (LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. VII. 6; BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Tab. VIII; LUŠTIKOVÁ 2013A, VII. Tab. 3, Tab. IX, 4; LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. I. 9, 10). Csengersimán a díszáru nagy részét bikónikus tálak teszik ki, a legtöbb a Kr. u. 2. században és a 3. század elején volt használatban (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 52–53, Abb. 22).

II.2. Tálkák, bögrék

2.2.1. *Bikónikus*, kisméretű *tálkák* (16. kép 7, 22. kép 3) a bikónikus tálak kisméretű, laposabb változatai szintén általános Przeworsk típusok (JUREČKO 1983, 381, Abb. 29:5). Csengersimán a telep minden fázisából ismertek, de a 2. fázisban a leggyakoribbak (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 23, Abb. 21).

2.2.2. *Gömbölyű hasú bögre* (19. kép 3). A gömbölyű, általában omphaloszos aljú edénykéek széles körben elterjedtek a Kárpát-medence északi részén, megjelenésüket Przeworsk hatásnak tartják a morvaországi kvád (TEJRAL 1970, 213), és a Púchov-kultúra anyagában is (PIETA 1980, 105). Garadnától északra gyakoribb (PÁRDU CZ–KÖREK 1958, XIII. t. 10; LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. I, 1–3). Lengyel területen a B2/C1 időszakra, a magyarországi és szlovákiai lelőhelyeken a Kr. u. 2. századra kelteznek a darabokat (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 23, Abb. 21; GINDELE 2014, 140).

2.2.3. Feltehetőleg gyorskorongolt poharat utánoz a vékony, *meredek falú*, erősen szűkülő oldalú, vörösre égetett *kis edény* (18. kép 6), hasonló edényke a telep gyorskorongolt anyagában is található.

III. Kézzel formált használati kerámia

A kézzel formált, durva kerámiához felhasznált agyag részben tisztítatlan, hozzáadott soványítóanyag nélküli volt, ezek változó arányban tartalmaztak apró kavicsot, homokot. Az edények egy részénél durva homok és apró kő nagyobb arányban volt jelen az anyagban, ezek egyenletes eldolgozása, a nagyobb méretű szemcsék hiánya szándékos soványításra utal. Felületük kezeletlen vagy durván elsimított, több esetben híg agyagbevonatot is meg lehetett

figyelni. Kiegyezésüknél szándékosság nem volt megfigyelhető, színük az élénk narancsvöröstől a sötét szürkésbarnáig terjed.

Ritkán díszítettek (97 töredékből összesen 7), a megjelenő elemek egyszerűek, és széles körben elterjedtek a régióban. Ilyenek a függőlegesen bekarcolt, egymást metsző vonalak (K. VÉGH 1985, 4. kép 19, 7. kép 13; K. VÉGH 1999, 212; K. VÉGH 1989, 488), az egyszerű bekarcolt hullámvonalak; a szabálytalan, elszórt körömbenyomkodás (LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. II, 3, 9; BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Tab. VI. 10–11; LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. II, 11.), a finomabb fenyőág-minta (LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. V, 24.) és a perem bevagdalt kialakítása (K. VÉGH 1985, 6. kép 17, 28; LUŠTIKOVÁ 2013A, Tab. V, 2, IX, 5). Egy tál oldalán nagyobb, enyhén benyomott kör látható. Hasonló minta ritkán, de előfordul császárkori házi kerámián (PINTYE 2010, 25. ábr. 1). Feltűnően hiányoznak a plasztikus díszek, melyek gyakoriak a korszak kézzel formált anyagán Garadnától nyugatra (K. VÉGH 1975, XVII. t. 1, 3; K. VÉGH 1985, 3. kép 26–28, 4. kép 15). A Hernád völgyétől keletre szintén ritka a használati kerámia díszítése (PINTYE 2010, 105).

III.1. Tálak

Kézzel formált, durva tálakból kevés került elő a lelőhelyen. A nagyméretű, öblös tál (19. kép 1) tárolási célokat szolgálhatott, hasonló edények Csengersimán a Kr. u. 3. század végéig voltak használatban (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 28–29, Abb. 31). Az élesen megtörő nyakú, *gömbölyű hasú* kisebb *edény* (22. kép 5) formai megfelelői a kézzel formált díszáru körében találhatóak. A vékonyfalú, nyomott testű, *erősen* törő profilú tál (25. kép 5) egyedi forma, hasonló csak beregi területről ismert, szintén a 3. századból (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Taf. 11, Abb. 31). Garadnán a kézzel formált díszkerámia formavilágát követő, bikónikus, mély tálak nem kerültek elő durva anyagból (BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Tab. VI. 5; LUŠTIKOVÁ 2013A, Tab. VIII, 1, 3).

III.2. Fazekak

3.2.1. *Középen hasasodó fazekak* (6. kép 1–3; 10. kép 9, 17. kép 2, 18. kép 1). A forma az északkeleti régió fazekainak nagy részére jellemző (PÁRDU CZ–KÖREK 1958, 33, 2. kép 1–3; K. VÉGH 1985, 8. kép 16; K. VÉGH 1999, 6. kép 3; K. VÉGH 1964, III. t. 1, 5; K. VÉGH 1989, 5. kép 3, 17; BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Obr. 15, 1, Obr. 16, 1, 5; LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. II). A megyétől keletre is gyakoriak (PINTYE 2010, 105), Csengersimán főként az 1–2. fázisra jellemzőek (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 26–27, Abb. 24, Abb. 27), de a késő császárkorig használatban maradtak (LOVÁSZ 1993, IV. t).

3.2.2. *Szűk szájú edények* (6. kép 4–6, 12. kép 1, 20. kép 4–5, 22. kép 7). Peremük rövid, levágott, hasuk erősen kiszélesedik. Garadnától északra (BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Tab. IX. 2; LUŠTIKOVÁ 2013A, Tab. V. 2, VII. 4) és keletre elterjedt tárolóedény-típusok (PINTYE 2010, 105, 17. ábra 7, 21. ábra 6, 8, 48. ábra 6). Csengersima-Petea lelőhelyen a forma Kr. u. 2. század végi–3. század eleji kontextusban gyakori (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Abb. 26).

3.2.3. *Széles szájú fazék* (6. kép 7, 17. kép 1). Vastag falú, enyhén ívelt tárolóedény, kisebb arányban fordul elő a késő császárkori telepeken. (K. VÉGH 1985, 8. kép 8; GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 27, Abb. 28).

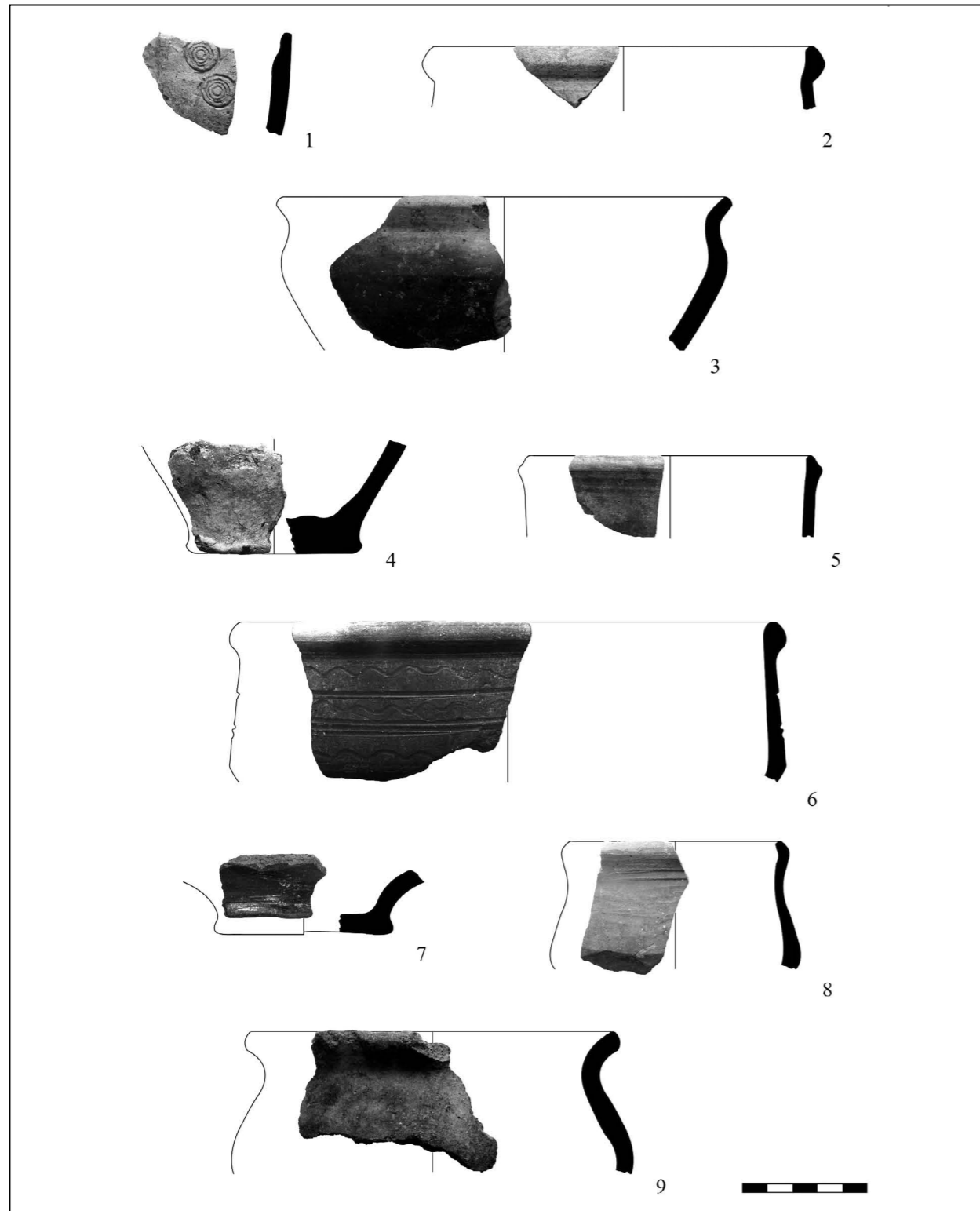
3.2.4. *Kisméretű fazekak* (6. kép 8–11, 12. kép 6, 20. kép 3, 22. kép 1, 4, 25. kép 1). A legtöbb fazék a telepen közepes- és kisméretű edény volt. Peremük hosszabb, gyengén vagy erősebben kihajló, középen hasasodnak, íveltebb vagy meredekebb falúak. Karcú fazekak beregi anyagokban jelennek meg (PINTYE 2010, 105, 13. ábra 1, 8), de az élesebben megtörő váll a Kassai medencében is feltűnik (LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. III, 4).

III.3. Ritka edénytípusok

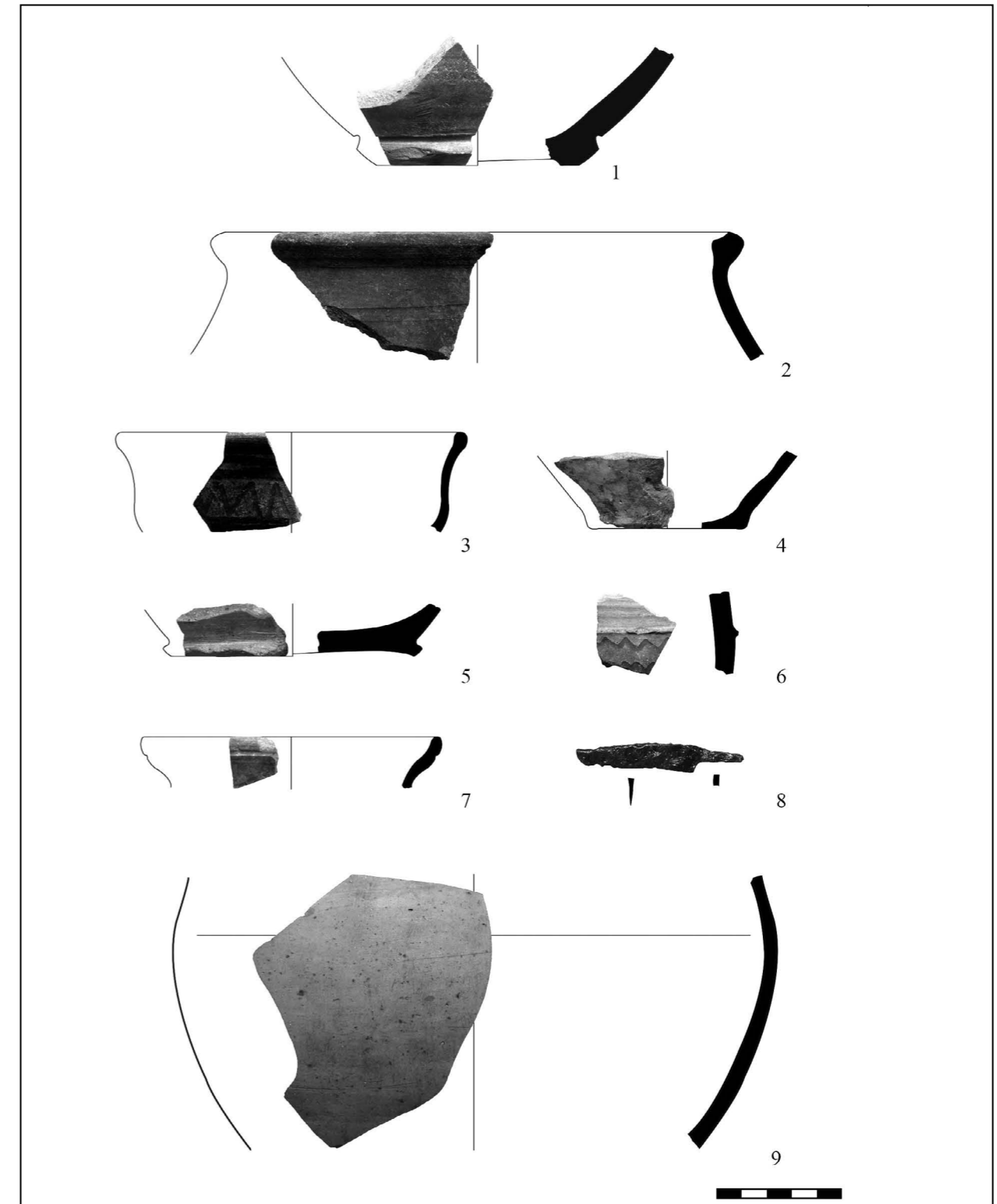
A garadnai kézzel formált, durva anyagban kis számban megjelennek egyéb funkciójú edények is. A *sütőtál* (16. kép 3) kialakítása hasonló a laposabb, szélesebb csészékhez és tálkákhoz (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Abb. 32–33), mérete alapján azonban más szerepet töltött be az étkezésben. A *kis tálka* (12. kép 2) és a *fedő* (12. kép 5) töredéke jelzi, hogy a kézzel formált, használati kerámia funkcionális spektruma szélesebb a korábban meghatározottnál (SALAMON–TÖRÖK 1960). Utóbbi két típus Csengersimán a 2b fázisra jellemző (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Abb. 33).

IV. Korongolt használati kerámia

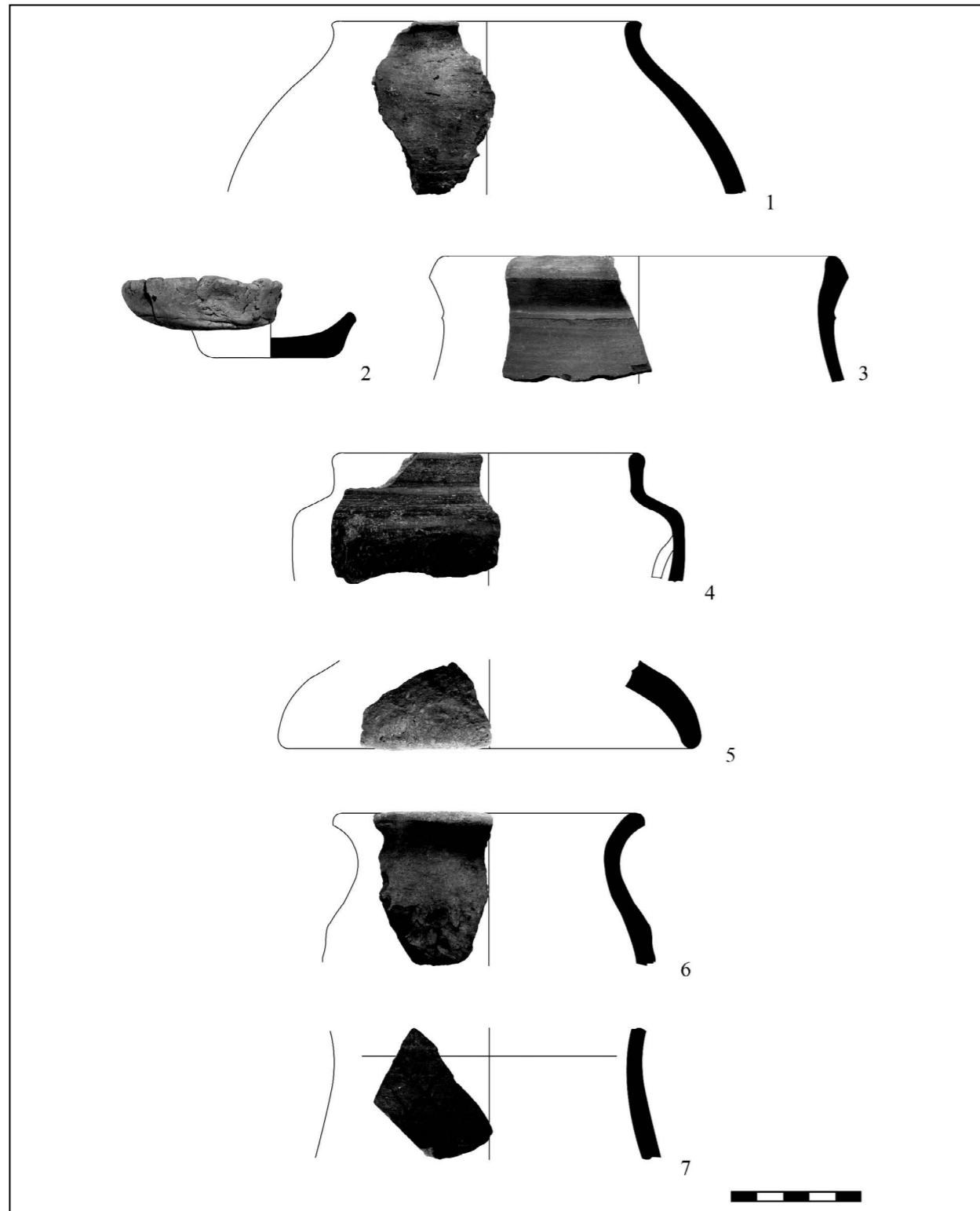
Garadnán csekély arányban, de jelen van a használati kerámia korongon készített verziója is. Két technológiát lehet elkülöníteni: a gyorskorongon felhúzott edényeket (11. kép 2) és az utókorongoltakat (15. kép 6). A szitált apró kavicsal soványított, gyorskorongolt, esetenként agyagbevonattal ellátott, szürkére égetett használati kerámia előállítását a szarmata Alföldön Kr. u. 3. sz. utolsó harmadától keltezhető műhelyközpontokhoz köthető (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR–MÉRAI 2011, 358). Az északkeleti régióban eltérő jelenséggel találkozunk: a szemcsés áru alacsony arányban már a Kr. u. 3. század elején megjelenik (JUREČKO 1983, 381; GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 44) és a 4. században végig használatban marad (PINTYE 2010, 109, 34. ábra 2).

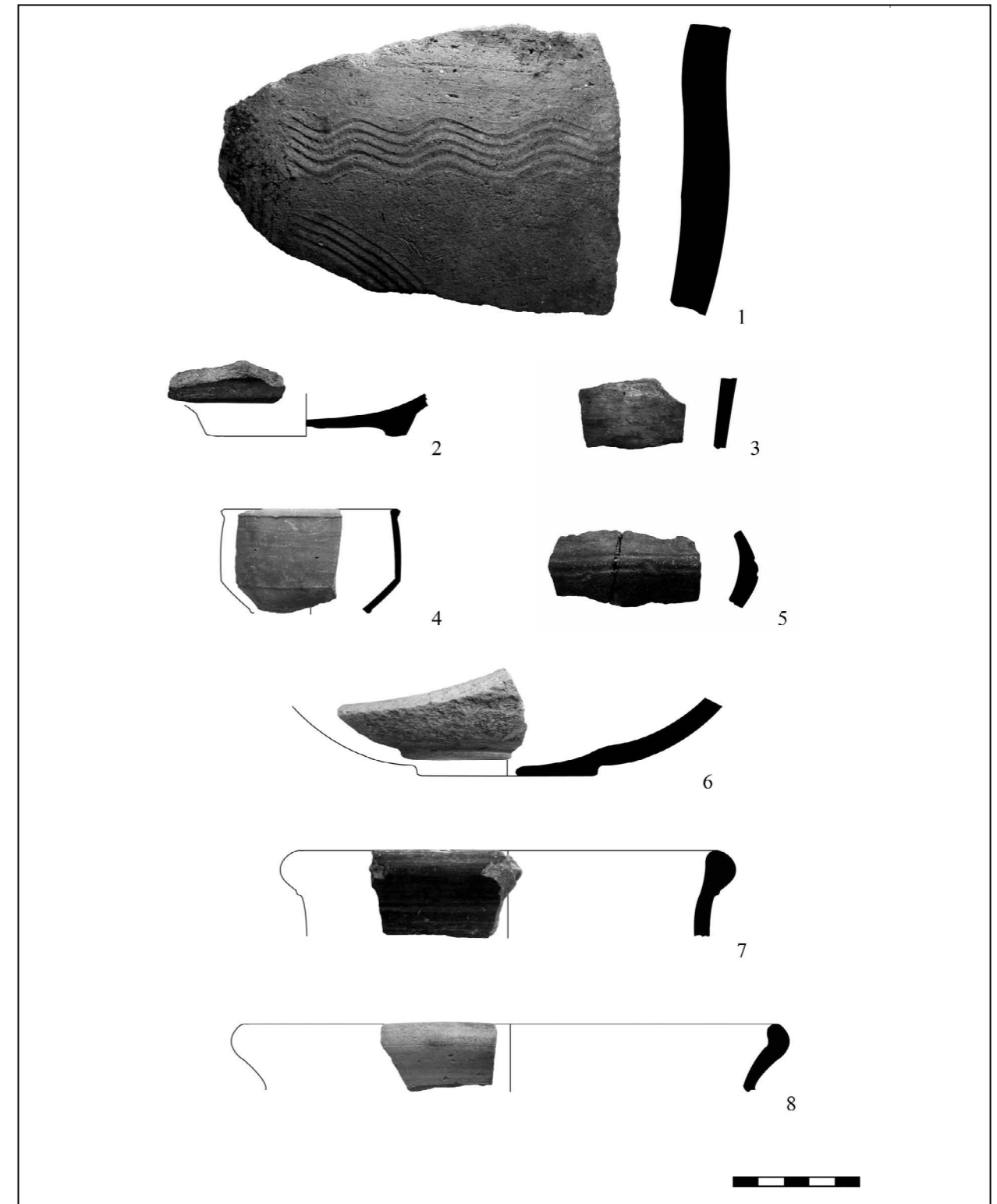
10. kép Épületalapozás. 1: 1. pillérhely 0–50 cm; 2: 2. pillérhely 0–50 cm; 3: 6. pillérhely 0–50 cm; 4: 1. pillérhely 50–70 cm; 5–8: 2. pillérhely 50–75 cm; 9: 3. pillérhely 50–75 cm
 Fig. 10 Building foundation. 1: Pillar foundation hole 1, 0–50 cm; 2: Pillar foundation hole 2, 0–50 cm; 3: Pillar foundation hole 6, 0–50 cm; 4: Pillar foundation hole 1, 50–70 cm; 5–8: Pillar foundation hole 2, 50–75 cm; 9: Pillar foundation hole 3, 50–75 cm

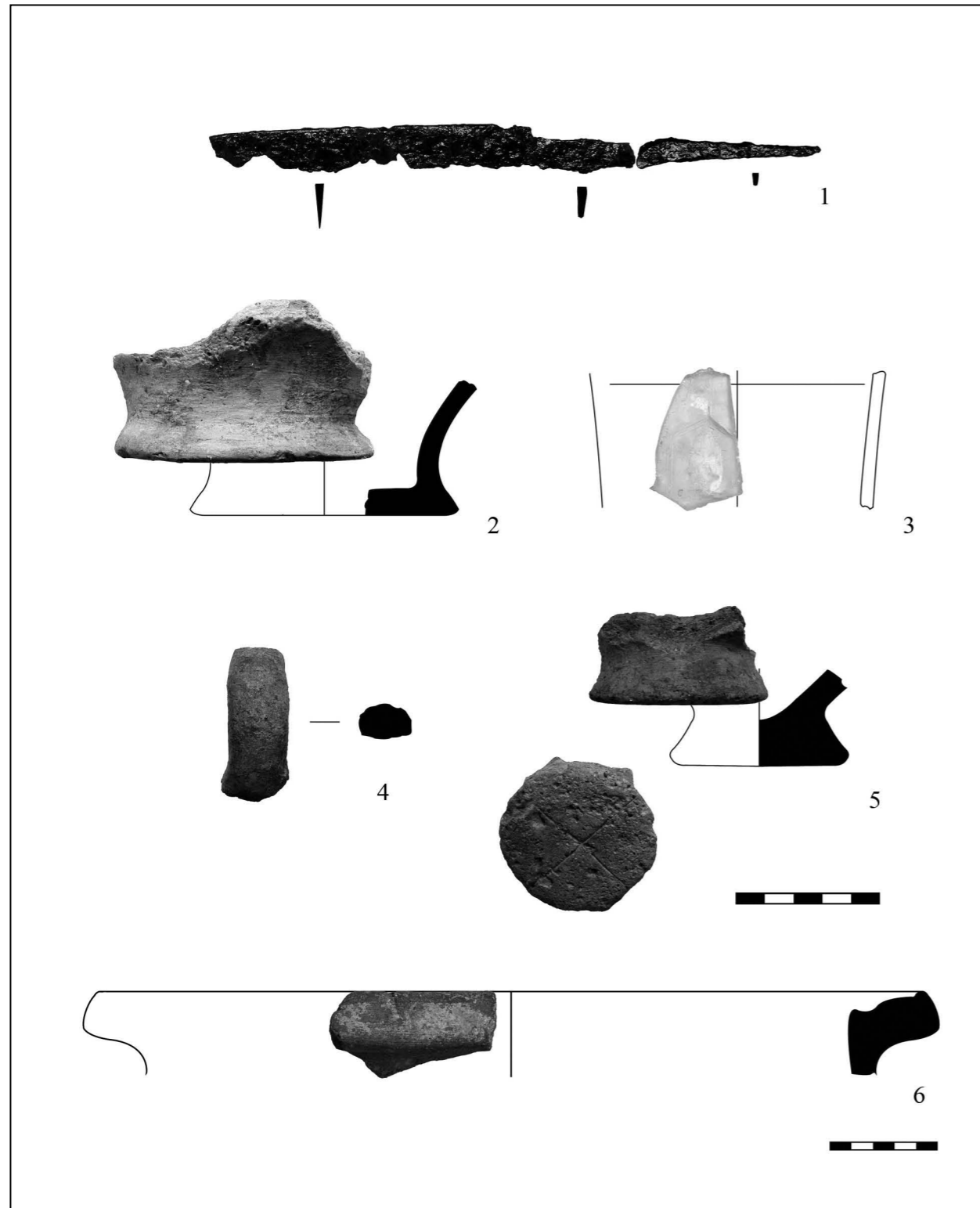
11. kép Épületalapozás. 1–2: 4. pillérhely 50–75 cm; 3: 9. pillérhely 50–75 cm; 4: 6. pillérhely 50–75 cm; 5: 7. pillérhely 50–75 cm; 6: 5. pillérhely 50–75 cm; 7–8: 1. pillérhely 75–100 cm; 9: 2. pillérhely 75–100 cm
 Fig. 11 Building foundation. 1–2: Pillar foundation hole 4, 50–75 cm; 3: Pillar foundation hole 9, 50–75 cm; 4: Pillar foundation hole 6, 50–75 cm; 5: Pillar foundation hole 7, 50–75 cm; 6: Pillar foundation hole 5, 50–75 cm; 7–8: Pillar foundation hole 1, 75–100 cm; 9: Pillar foundation hole 2, 75–100 cm

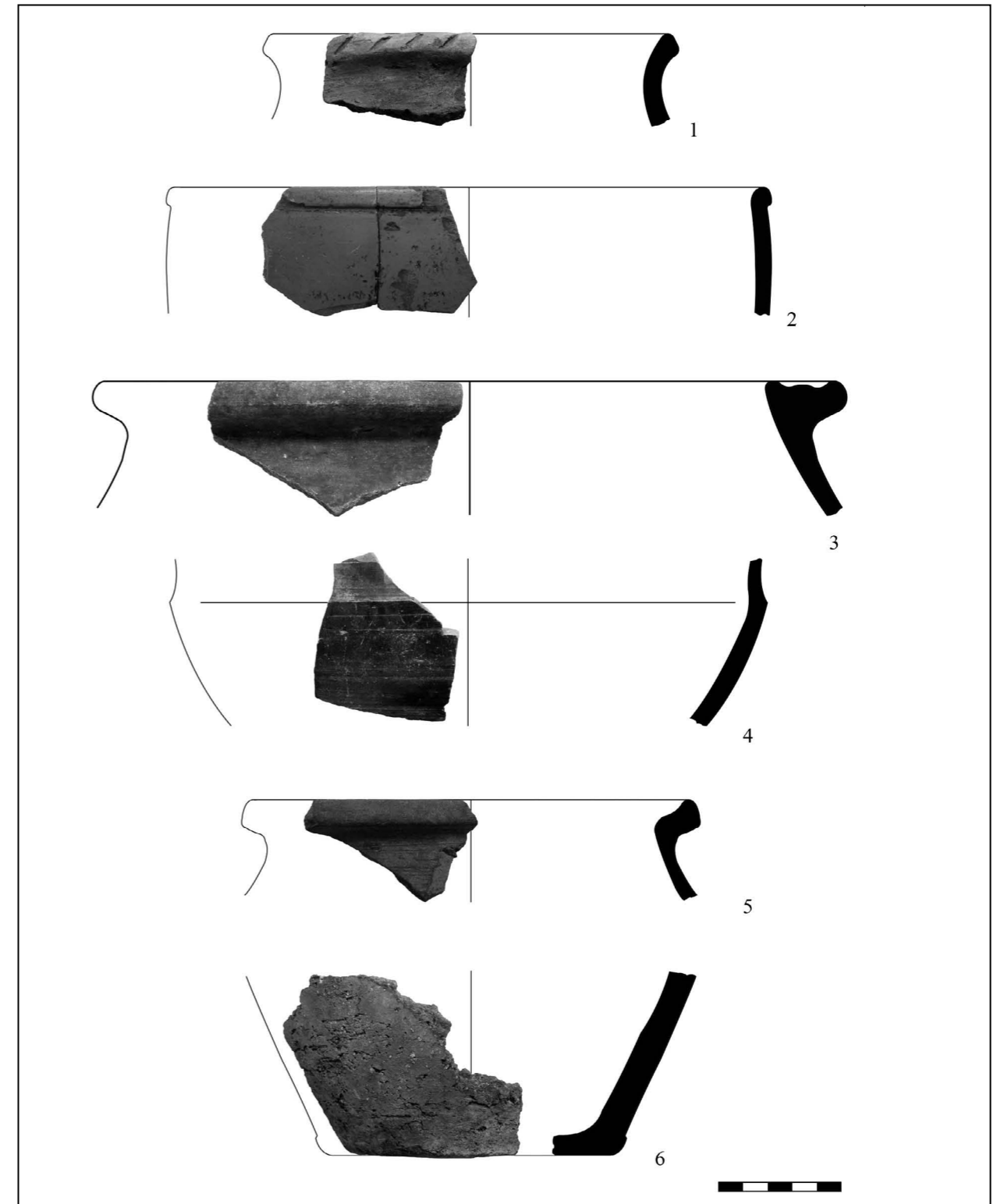
12. kép Épületalapozás. 1–2: 2. pillérhely 75–100 cm; 3: 3. pillérhely 75–100 cm; 4–6: 4. pillérhely 75–100 cm; 7: 5. pillérhely 75–100 cm
 Fig. 12 Building foundation. 1–2: Pillar foundation hole 2, 75–100 cm; 3: Pillar foundation hole 3, 75–100 cm; 4–6: Pillar foundation hole 4, 75–100 cm; 7: Pillar foundation hole 5, 75–100 cm

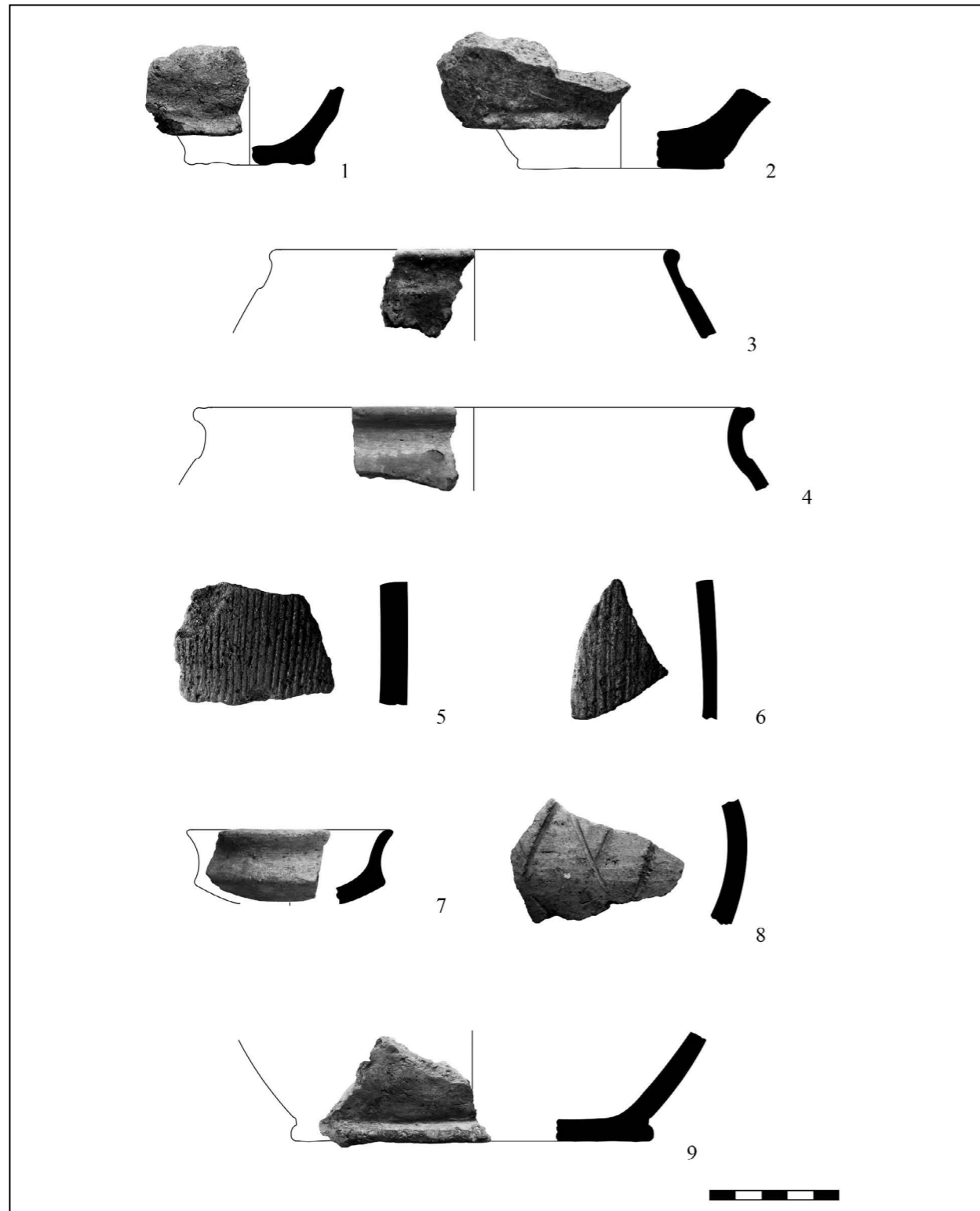
13. kép Épületalapozás. 1–2: 7. pillérhely 75–100 cm; 3: 8. pillérhely 75–100 cm; 4: 9. pillérhely 75–100 cm; 5–6: 1. pillérhely 100–120 cm; I. felület. 7: 50–70 cm; 8: 70–90 cm
 Fig. 13 Building foundation. 1–2: Pillar foundation hole 7, 75–100 cm; 3: Pillar foundation hole 8, 75–100 cm; 4: Pillar foundation hole 9, 75–100 cm; 5–6: Pillar foundation hole 1, 100–120 cm; 7: Trench I, 50–70 cm; 8: Trench I, 70–90 cm

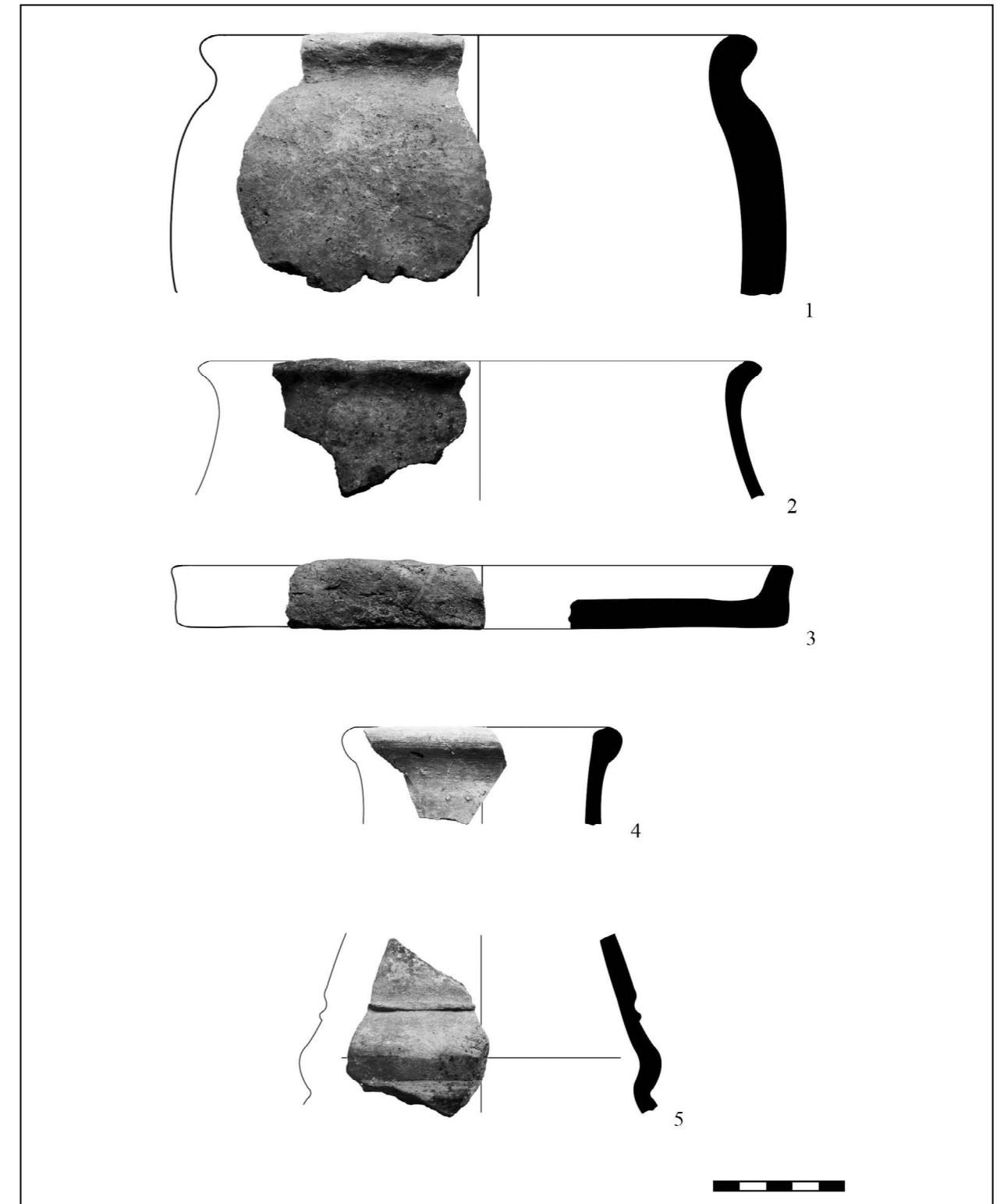
14. kép I. felület. 1–3, 6: 90–105 cm; 4–5: 105–120 cm
 Fig. 14 Trench I. 1–3, 6: 90–105 cm; 4–5: 105–120 cm

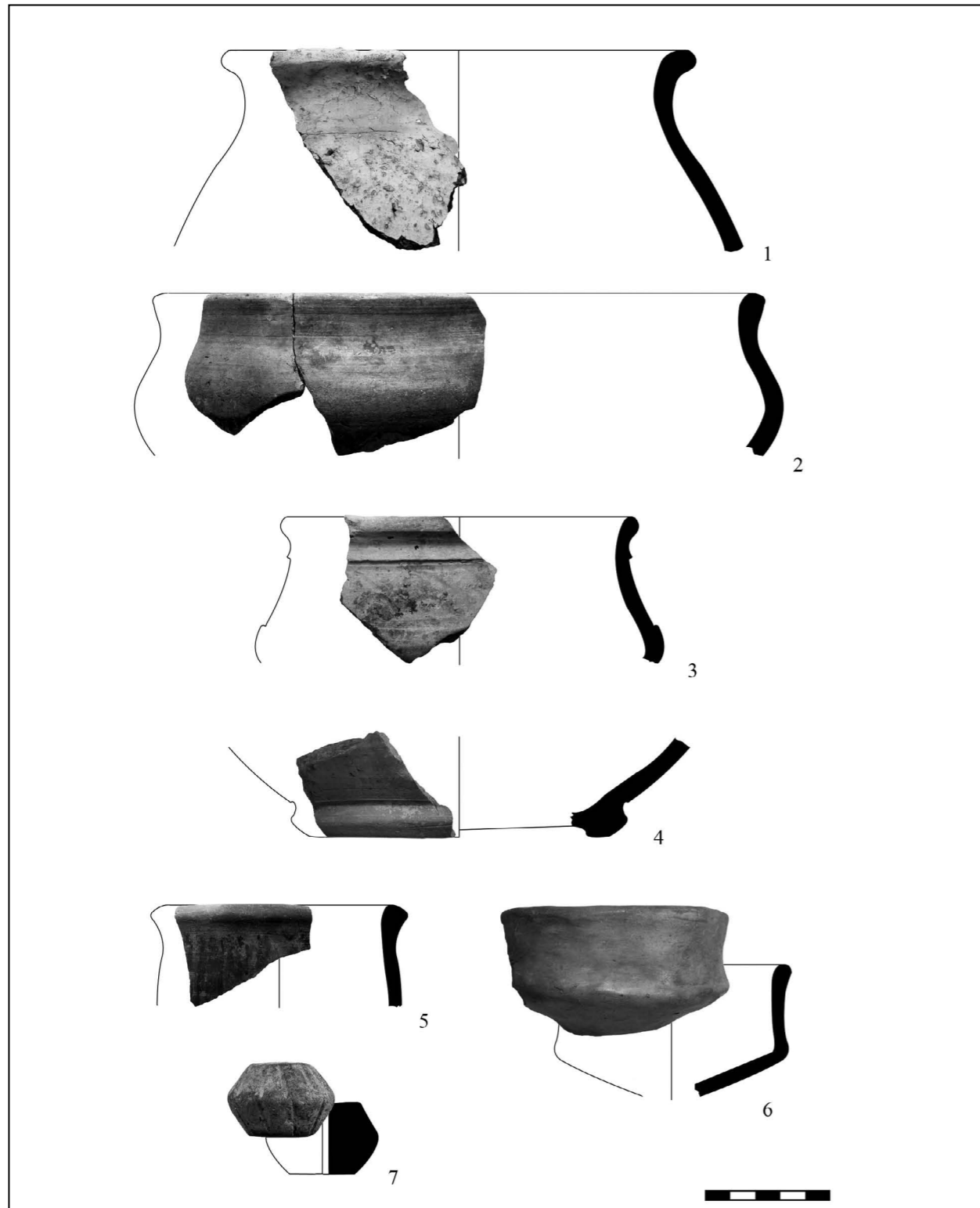
15. kép II. felület. 1: 0–40 cm; 2–6: 70–105 cm
 Fig. 15 Trench II. 1: 0–40 cm; 2–6: 70–105 cm

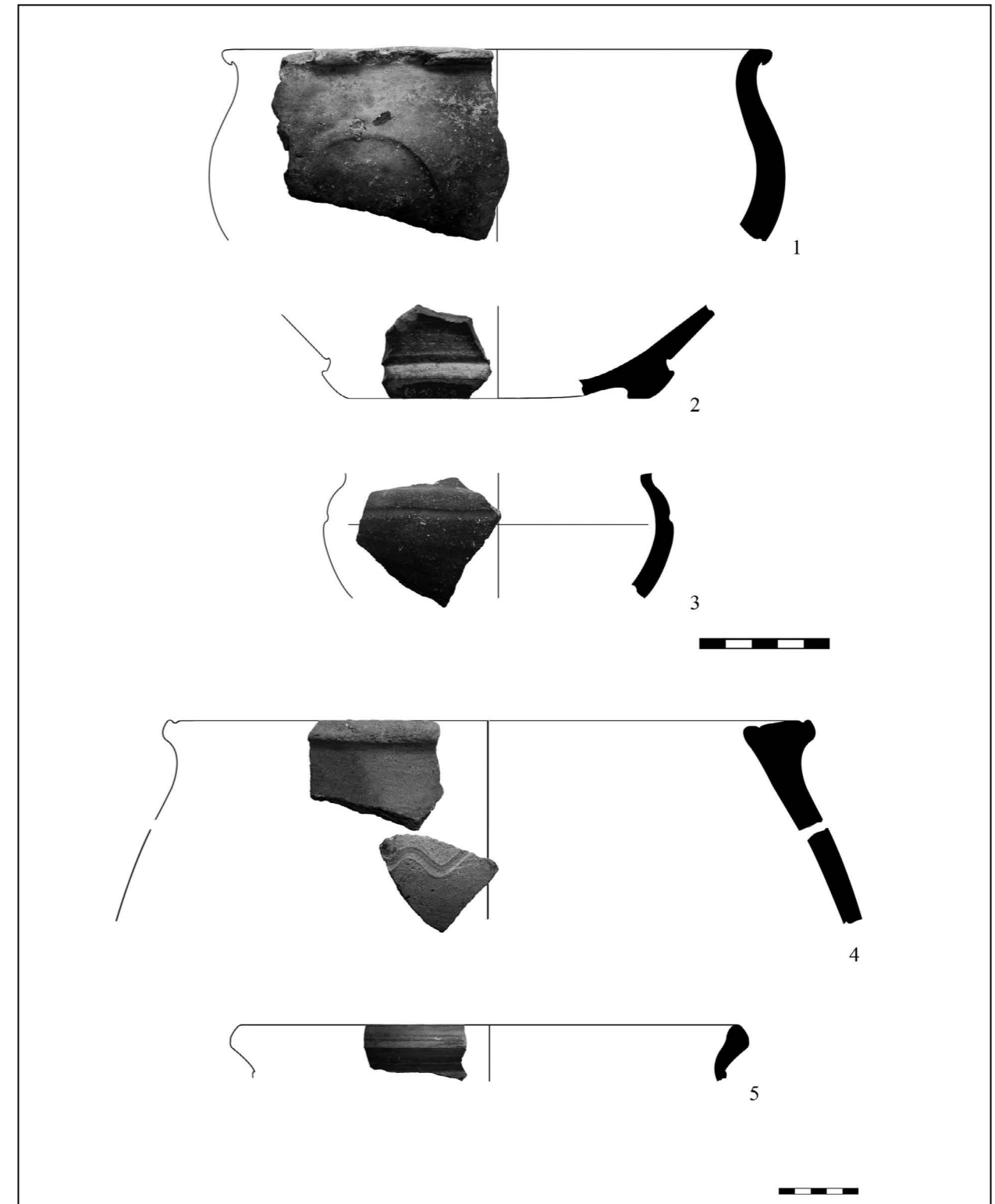
16. kép II. felület. 1–2: 70–105 cm; 3–4: 105–130 cm; 5–9: 130–162 cm
 Fig. 16 Trench II. 1–2: 70–105 cm; 3–4: 105–130 cm; 5–9: 130–162 cm

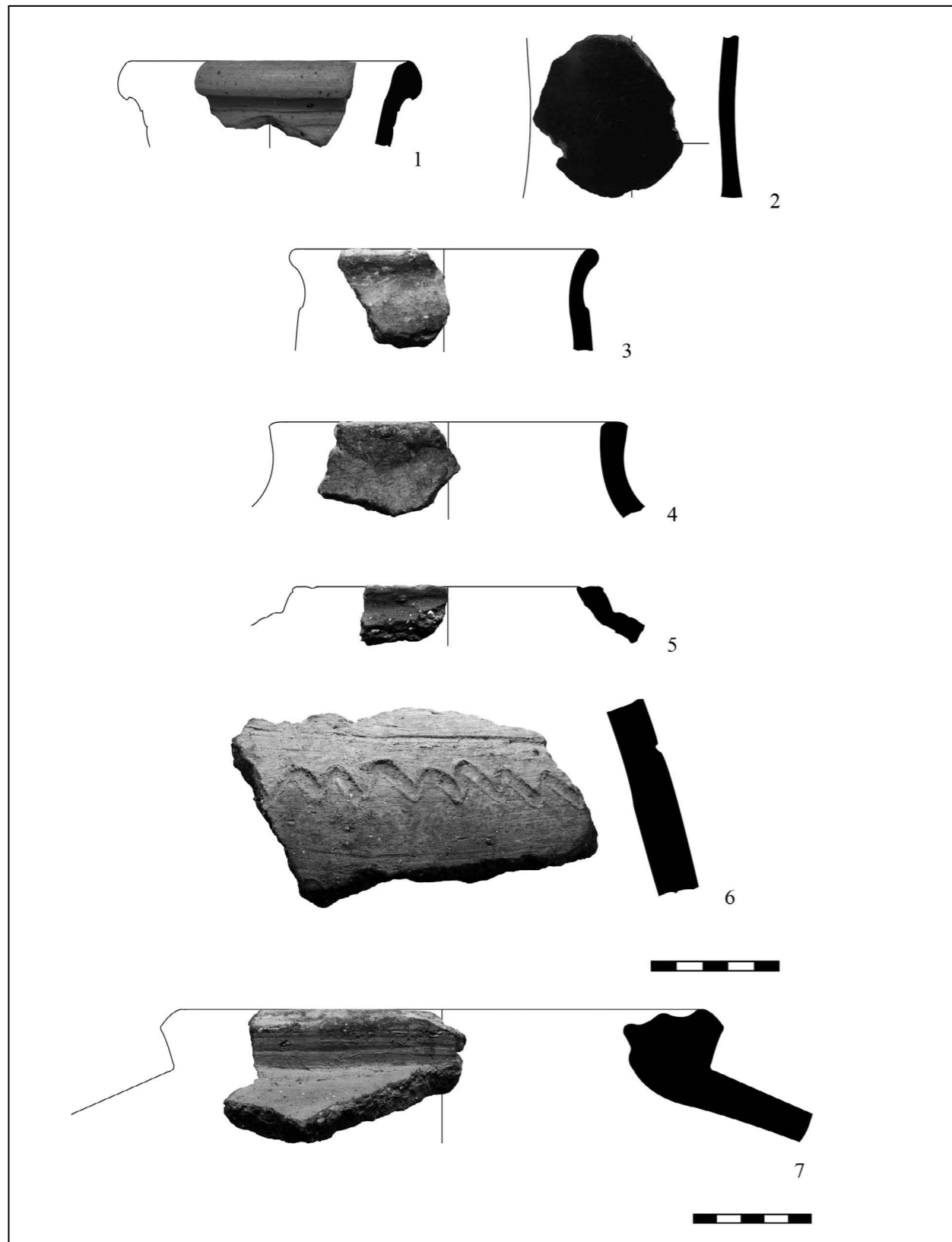
17. kép 1–5: Meszesgödör
 Fig. 17, 1–5: Lime pit

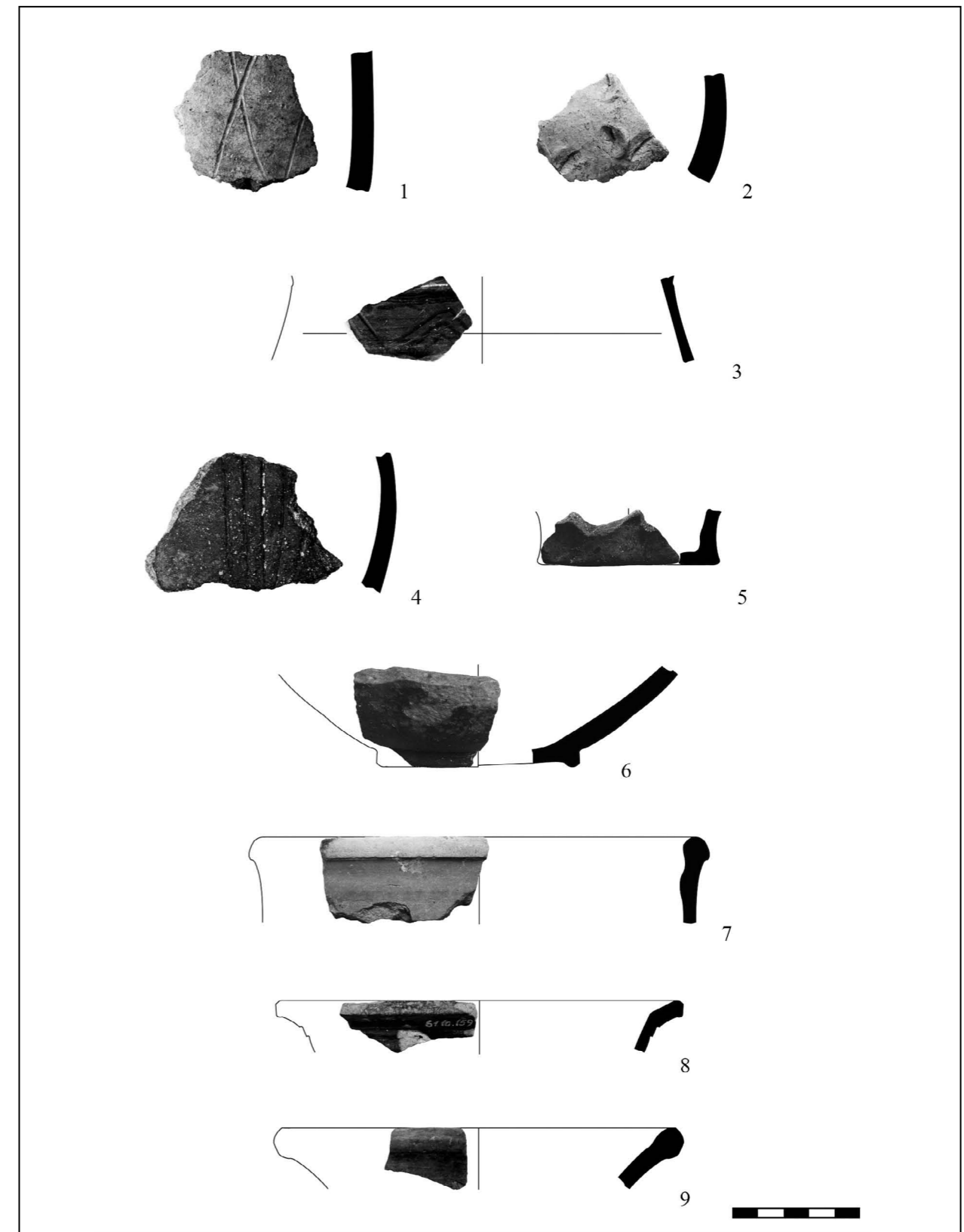
18. kép 1-7: I-II. Silógödör
Fig. 18, 1-7: Silo pits I-II

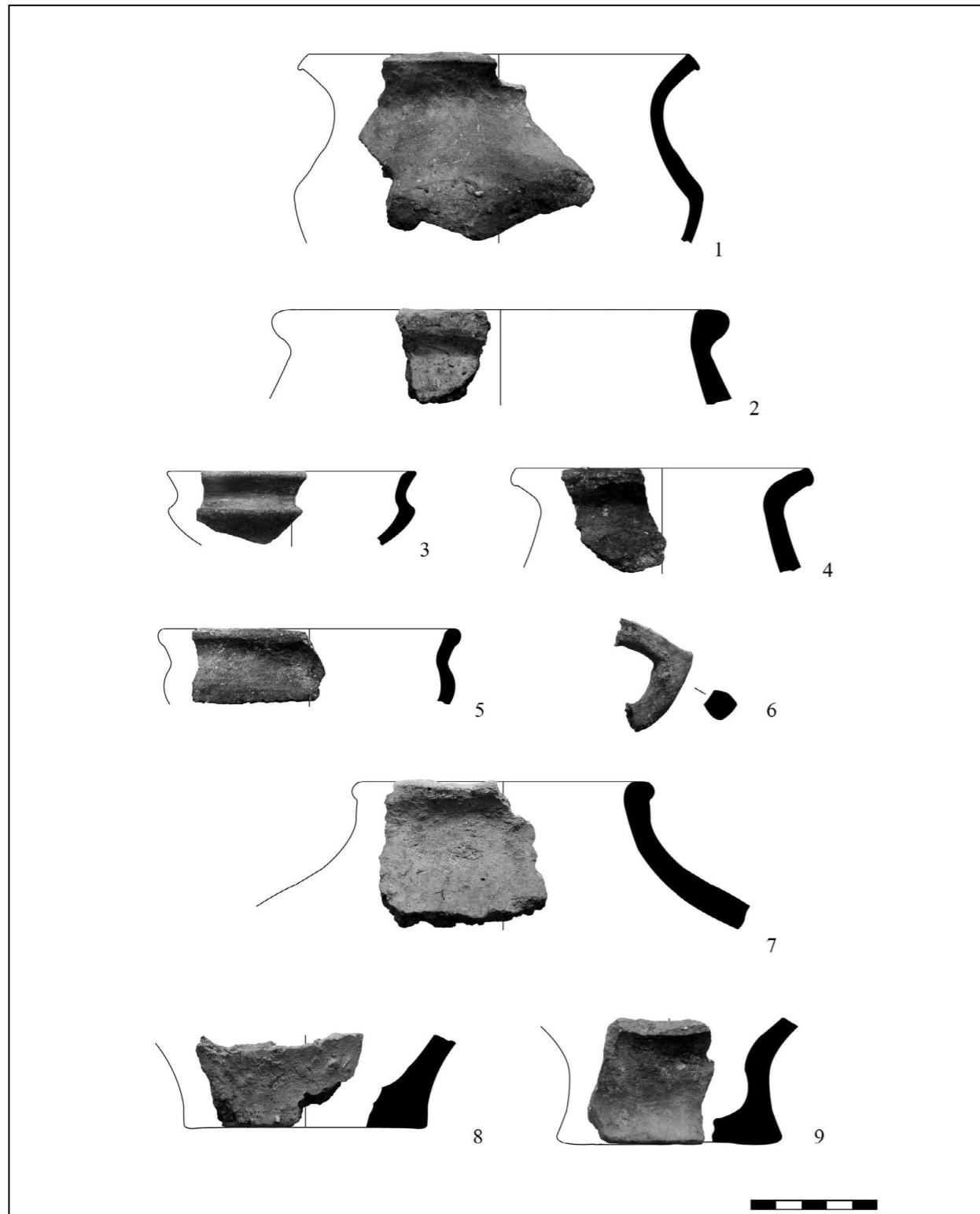
19. kép III. felület. 1-5: 70-90 cm
Fig. 19, Trench III. 1-5: 70-90 cm

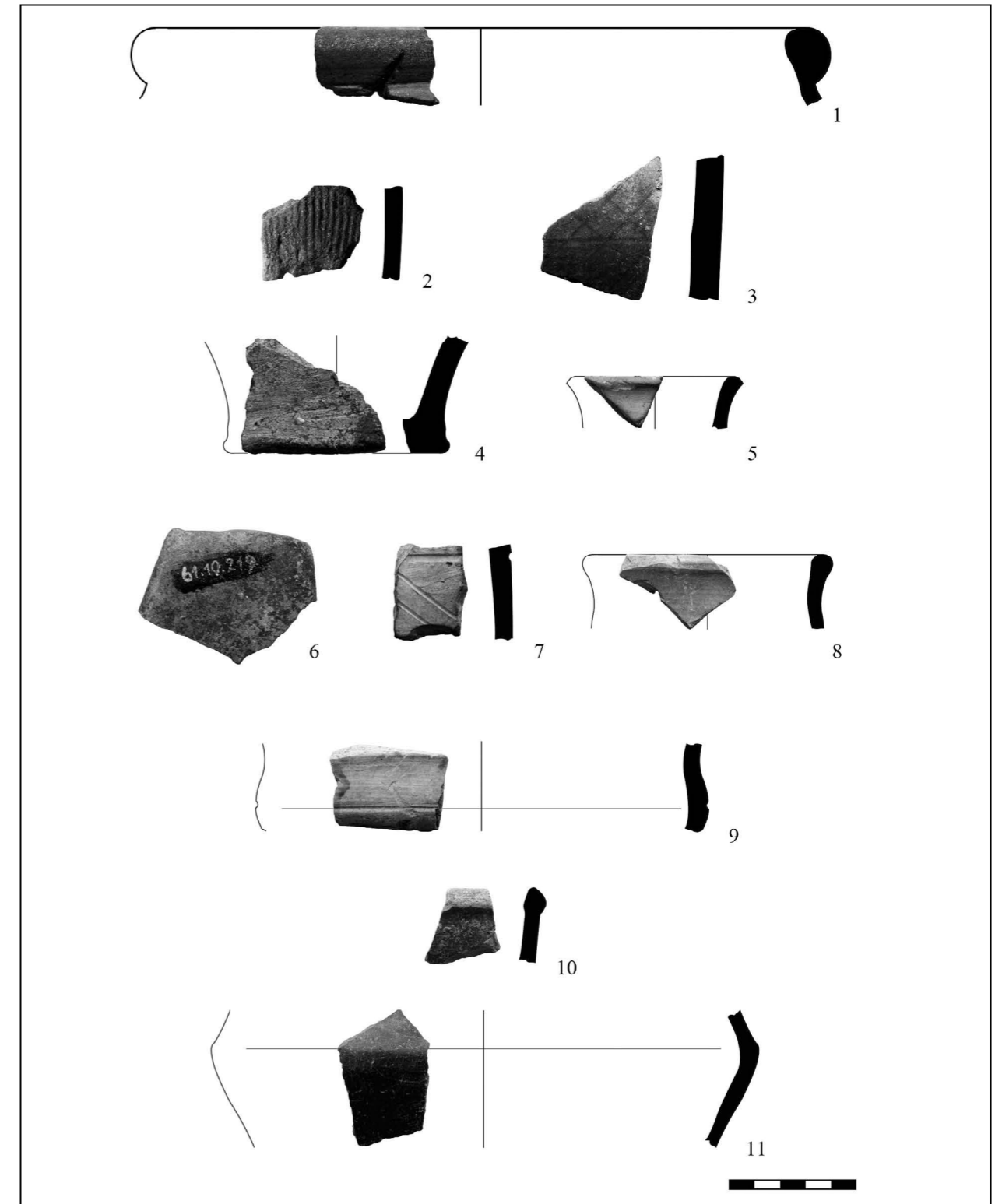
20. kép III. felület. 1–7: 90–105 cm
Fig. 20 Trench III. 1–7: 90–105 cm

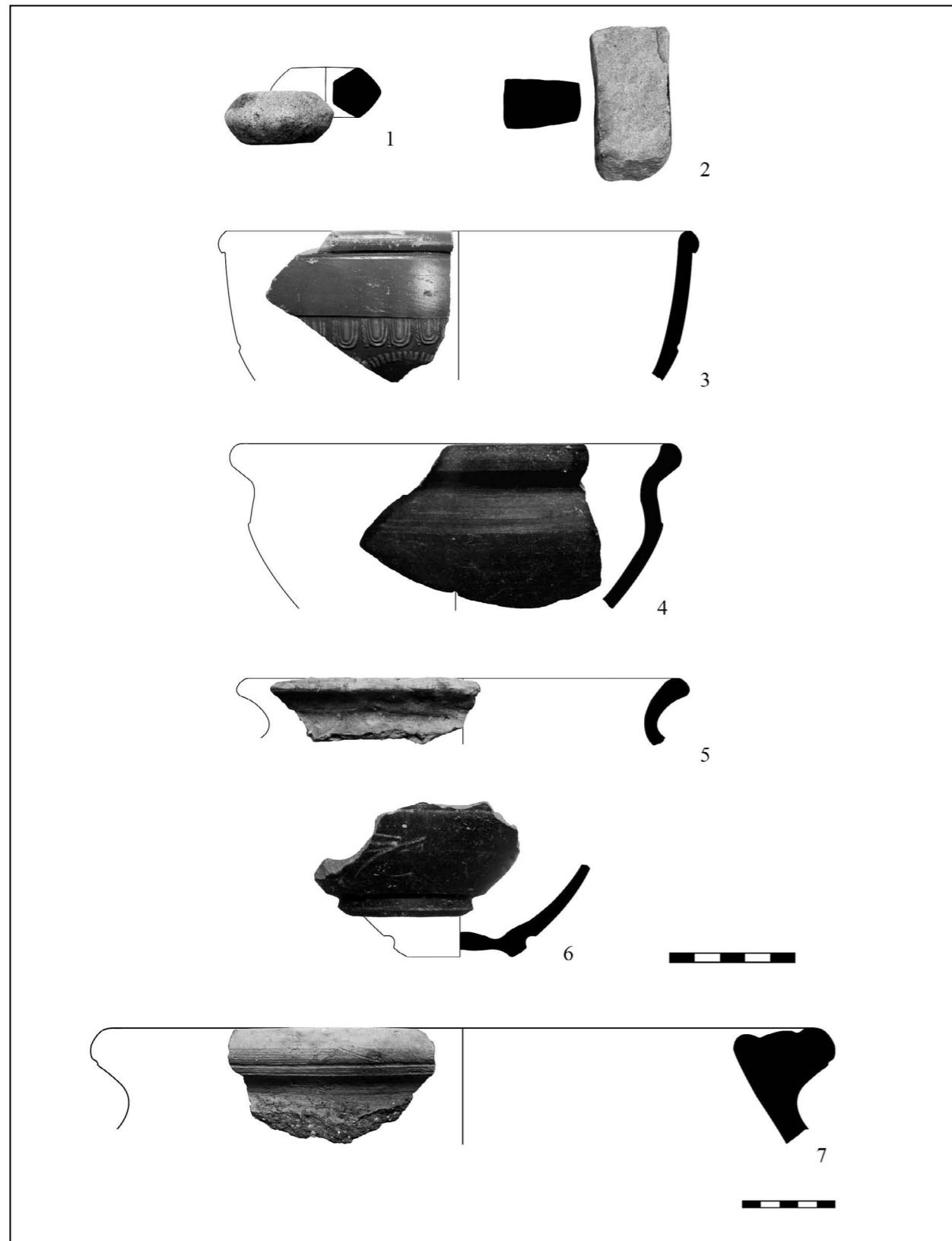
21. kép III. felület. 1–9: 105–125 cm
Fig. 21 Trench III. 1–9: 105–125 cm

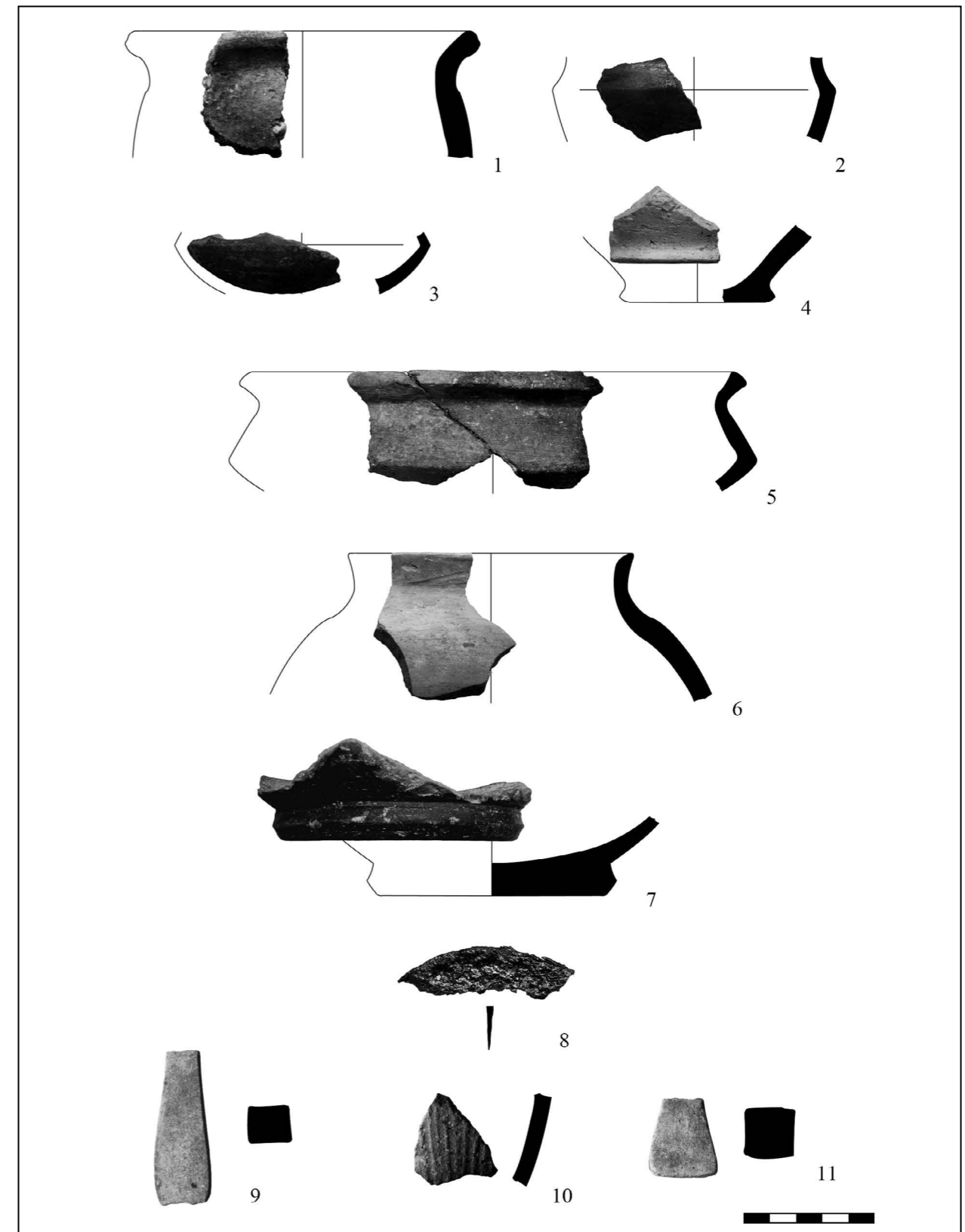
22. kép III. felület. 1–9: 105–125 cm
Fig. 22 Trench III. 1–9: 105–125 cm

23. kép III. felület. 1–6: 125–140 cm; 7–9: III/1. felület 45–60 cm; 10: III/1. felület 80–100 cm; 11: III/1. felület 100–135 cm
Fig. 23 Trench III. 1–6: 125–140 cm; 7–9: Trench III/1, 45–60 cm; 10: Trench III/1, 80–100 cm; 11: Trench III/1, 100–135 cm

24. kép IV. felület. 1-7: 80-100 cm
Fig. 24 Trench IV. 1-7: 80-100 cm

25. kép IV. felület. 1-9: 100-110 cm; 10-11: 110-125 cm
Fig. 25 Trench IV. 1-9: 100-110 cm; 10-11: 110-125 cm

A korai publikációk egy része nem különítette el a típust (PÁRDU CZ–KÖREK 1958, X. t. 2, XI. t. 6, XIII. t. 12; BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Tab. IV, 4, Tab. V, 1). Az újabb anyagközlések már figyelembe veszik a durva edények készítechétechnikáját is (JUREČKO 1983, 380; LUŠTIKOVÁ 2013A, Tab. V. 3), a lelőhelyek újraértékelésénél már külön tárgyalva a formákat (LUŠTIKOVÁ 2013B, 109). Garadnán az anyagtipusból csak fazekak kerültek elő. A szemcsés gyorskorongolt kerámia nagy része fazék, de az anyagból formáztak korsókat (CSENGERI–PUSZTAI 2008, 12. kép) és tálakat, poharakat is (LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. IX).

V. Hombárok

A nagyméretű edények az ún. északi típusú hombárok közé sorolhatóak. Kaviccgal, homokkal soványított agyagból készültek, feltehetőleg felrakott agyagszalagokból. A garadnai hombárok pereme kettős, körbefutó, széles vagy keskenyebb árkolással tagolt, jól eldolgozott, részben korongon kialakított, kezeletlen felületű, vörösésbarnára égetett (13. kép 1, 15. kép 3, 19. kép 4, 20. kép 6–7, 24. kép 7). Egy esetben figyelhető meg a vállon széles, bekarcolt hullámvonal, egyébként díszítetlenek. Az edénytípus szinte minden császárkori telepen megtalálható (K. VÉGH 1989, 491; K. VÉGH 1999, 214; CSENGERI–PUSZTAI 2008, 99, 14. kép), a Kassai-medencében is általános az osztott perem és a hullámvonaldísz (LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. X. 6–10). Az árkolással tagolt perem elterjedését a kutatás a 2. század végére teszi (LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, 476; K. VÉGH 1989, 491), használatuk folyamatos a Kr. u. 3–4. században, a késői keltezésű tiszaladányi telepen is megtalálhatóak (LOVÁSZ 1993, I. t).

Az edények egyedi kialakítása miatt szigorú formai tipológia nem alkotható. A szarmata hombárok esetében meg lehet különböztetni a középen hasasodó, nyakkal ellátott, és a felső harmadban hasasodó, perem alól ívelő oldalú formákat (VADAY 1989, 138). Előbbi típusba a lelőhelyen talán egy töredék sorolható (7. kép 1, 14. kép 6), a többi garadnai hombár pereme szűkebb (7. kép 2–3, 15. kép 3, 19. kép 4). A durván formált, tagolt peremű, erősen szélesedő oldalú hombár egyedi forma (7. kép 4, 20. kép 6–7), a többi darabtól eltérő eredetről tanúskodik.

Provinciális eredetű tárgyak

Garadnán csupán három olyan tárgy töredéke került elő, mely a Római Birodalom területéről származik. A két terra sigillata tál Drag. 37-es típus; egyik (15. kép 2) feltehetőleg egy késői darab (GABLER 1968, 217, V, t. 10), a másik a rheinzaberni műhely terméke (24. kép 3), a Kr. u. 3. század első felére keltezhető (GABLER 1968, 217, 2. kép 1).

Az üvegedény töredéke áttetsző-fehér színű, felületét méhsejt-szerű, hatszögekből álló vésett háló borítja, az egyes panelekben pedig facettált oválisok láthatóak (14. kép 3). A jellegzetes díszítés Pannoniában a Kr. u. 4. század középső harmadától fordul elő, elsősorban hengeres testű palackokon, ritkábban amphorákon és kúpos testű poharakon is (DÉVAI 2012, 161, 194, 197–198). A garadnai üvegdarab kis átmérője alapján szűkülő oldalú amphorához vagy kúpos testű pohárhoz tartozhatott. A keleti tartományokban ez a pohárforma (BARKÓCZI 1988, Form 47) a Kr. u. 4. század középső harmadában–második felében volt a legnépszerűbb, de egyes darabok az 5. század elejéig keltezhetőek (DÉVAI 2012, 161). A minta legközelebbi analógiája a kaposvári múzeum gyűjteményében őrzött, kúpos testű, lekerekített aljú poháron található (DÉVAI 2012, 169, Kat. 450).

Orsógombok

A biztosan császárkori kontextusból előkerült orsógombok bikónikus testűek, vörösésbarnára égetettek. Egyik lapított, mindkét végén benyomott (24. kép 1), a másik mindkét felén bemélyített, függőleges vonalakkal díszített (18. kép 7). A Barbaricumban a bikónikus forma a késő császárkorra jellemző inkább (LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, 480; VADAY 1989, 126). A tárgy típus a korszakban változatos kialakítású egy telepen belül is (BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Obr. 20; PÁRDU CZ–KÖREK 1958, VIII. t. 8, IX. t. 9).

Fenőkövek

A két feltárási szezonban számos fenőkö töredéke került napvilágra, de mivel a tárgy típus jellege az idők folyamán változatlan maradt, a bizonytalan kontextusúakat nem lehet egyértelműen keltezni. A biztosan császárkori darabok négyzetes átmetszetűek, homokkőből (24. kép 2, 25. kép 9, 11) és kvarcitból (23. kép 6) készültek.¹⁰ A kövek mérete és formája megfelel a császárkori lelőhelyeken elterjedteknek (BUDINSKÝ–KRIČKA 1963, Obr. 19, 1–3, 6; LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, Abb. 10, 16–23; GINDELE 2014, 141, Taf. 1:1).

Fémtárgyak

Garadnán számos fémtárgy is késő népvándorlás- és Árpád-kori kerámiával együtt került elő.

A szimmetrikus ekevas¹¹ (SALAMON–TÖRÖK 1960, Taf. XXXII. 1–2) a népvándorlás-korra keltezhető (MÜLLER 1975, 95) a rétegben talált töredékek alapján (SALAMON–TÖRÖK 1960, XXXIV. t. 1, 3, 7, 10). A típus a Kr. e. 1. századtól terjedt el a Kárpát-medencében, a garadnai darab Kr. u. 1–2. századi analógiái ismertek a Dunántúlról (MÜLLER

1976, 272–274, 5. kép 1–2), de a tárgy kialakítása a késő középkorig változatlan maradt (MÜLLER 1975, 86, Abb. 10, Abb. 11).

Biztosan császárkori rétegekhez két kés köthető. A rövid, ívelt hátú, felső nyélállású kés (11. kép 8) mérete alapján pipereeszköz lehetett (LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, Abb. 11, 3). A nagyobb kés foka szintén ívelt, pengéje egyenes, a nyéltüske hosszú, alsó állású (14. kép 1). Az alsó nyélállás ritka a szarmata késekénél (VADAY 1989, 121), de germán területen megjelenik (LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, Abb. 22, 12, Abb. 32, 1). A késtípusok a Kárpát-medencében hosszú időn keresztül használatban voltak, keltezésre nem alkalmasak (LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, 482).

A sarló általánosan elterjedt a Kárpát-medence északi részén a császárkorban (PÁRDU CZ 1958, 34, IX. t. 5; LAMIÓVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1969, Abb. 20, 11; JUREČKO 1983, 381), a garadnai töredék (25. kép 8) legközelebbi párhuzama a Hernád völgyéből került elő (JUREČKO 1983, 381, Abb. 33, 7).

Összefoglalás

A Garadna-Kastély zug lelőhelyen előkerült császárkori telepanyag tág időhatárok közé keltezhető. A kézzel formált díszkerámia formavilága, a használati edények szűk szájú típusa, az osztott peremű hombárok megjelenése az Eggers B2/C1 időszakra tehető; a telep alsó rétegeiből előkerült, kelta hagyományú, grafitos situlák alapján azonban a település élete esetleg már a Kr. u. 2. században megkezdődhetett. A 3. századi horizontot a terra sigillata töredékek és a korongolt használati kerámia megjelenése jelzi. A használati kerámia legtöbb formája és a gyorskorongolt edények: tálak, fazekak, korsók a Kr. u. 3–4. századra jellemző edények a császárkori germán anyagi kultúrához kapcsolható telepeken. A legkésőbbi analógiát a facettált díszű üvegpohár-töredék mutatja. Az Eggers C3–D1 időszak anyagi kultúrájában feltűnő változásoknak nincs nyoma a garadnai tárgyakon, a csengersimai telep utolsó két fázisára jellemző, gyorskorongolt, bepecsételt edények is hiányoznak a lelőhelyről (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 50–51, Abb. 75–76). Ha elfogadjuk a kúpos üvegpohár korai, Kr. u. 4. század középső harmadára való keltezését, akkor a település a kora hun kort már nem érte meg.

A korábban meghatározott késő vaskori és egyértelműen elkülöníthető kora császárkori horizont megléte (SALAMON–TÖRÖK 1960, 169) nem bizonyítható, a besimított díszű kerámia alapján meghatározott hun kori megtelepedés (SALAMON–TÖRÖK 1960, 168) sem támasztható alá.

A Garadna-Kastély zugi telep kiterjedése észak–déli irányban több mint 200 m lehetett (SALAMON–TÖRÖK 1960, 167), a telep szerkezetének jellemzői adatok hiányában nem írhatóak le. A település dinamikáját, az anyagi kultúra változásait csak stratigráfiai alapon vizsgálhatjuk, a megkutatott terület kis felülete miatt azonban ezek az adatok is csak óvatos becslésekre adhatnak alapot. Amennyiben elfogadjuk a rétegtani helyzet kronológiai interpretációját (vagyis, hogy a mélyebben előkerült rétegekből származó leletanyag korábbi), akkor a leletanyag összetételének változása alapján következtethetünk az életmód, az anyagi kultúra időbeli változásaira. A dokumentáció alapján összevontam a megegyező rétegekből előkerült kerámia- és állatcsontanyagot.¹²

A kerámia leletanyag funkció alapján elkülöníthető asztali, azaz tálalási, főzési és tárolási célra használt edényekre.¹³ A selejtezettséget is figyelembe véve tendenciaként megállapítható, hogy időben csökken a kerámia mennyisége, összetételét tekintve pedig egységesebbé válik. Az asztali- és főzőedények mellett a legalsó rétegből kevés hombár került elő, számuk később megközelíti a főzőedényekét, az asztali, finomkerámia viszont végig túlsúlyban marad (8. kép 1). A finomkerámia megformálásának módja időben szintén változik, csökken a kézzel formált, Przeworsk-jellegű edények, és nő a gyorskorongoltak aránya, ami megfelel az elemzésben bemutatott adatoknak (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 52–53) (8. kép 2).

A konyhahulladékból származó állatcsont-töredékek száma szintén a legalsó rétegben volt a legmagasabb. A fajok szintjén vizsgálva megfigyelhető, hogy a korai rétegekben a kiemelkedően magas számú szarvasmarha maradvány mellett előfordulnak a vadászott állatok csontjai is, ami később nem jellemző. Később a fő fogyasztott állatfajok aránya kiegyensúlyozottabbá válik, a felső rétegben pedig a kutya mellett a szárnyas is megfigyelhető (3. táblázat). A konyhahulladék alapján a településen elsősorban szarvasmarha, kiskérődző- és sertéshúst fogyasztottak. Ha a három faj csonttöredékeinek egymáshoz viszonyított arányát nézzük, látható, hogy a kora időszakra jellemző szarvasmarha fogyasztás erősen csökkenő tendenciát mutat, míg a sertéscsontok száma állandó, így a telep felső rétegében már ugyanolyan mennyiségben kerültek elő. A kiskérődző maradványok végig kis arányban voltak jelen (9. kép).

Természetesen a fent bemutatott grafikonok csupán tendenciákat jelölhetnek, a kutatási terület kis felülete és az anyag selejtezettsége erősen torzító tényezők. A lelőhely későbbi régészeti kutatása

átalakíthatja a telep lakónak életmódjáról felvázolt képet.

A Hernád völgyétől nyugatra fekvő, publikált telepek leletanyaga a garadnaitól eltérő képet mutat. A szirmabesenyői, sajókeresztúri és a Miskolc-szirmai telepre jellemző, gyorskorongolt, félgömbös tálak (K. VÉGH 1985, 5. kép 24, 8. kép 11; K. VÉGH 1989, 15. kép, 2, 30; K. VÉGH 1999, 7. kép 11, 9. kép 3, 13), a kézzel formált kerámia erősen behúzott peremű, bütyökdiszes formái (K. VÉGH 1985, 5. kép 1, 20, 6. kép 22, 7. kép 1, 24; K. VÉGH 1999, 212), és a kézzel formált díszkerámia gazdagon díszített példányai (K. VÉGH 1964, III. t. 13–14, IV. t. 15–16; K. VÉGH 1975, XII. t. 9; K. VÉGH 1989, 489) Garadnán egyáltalán nem jelennek meg. A különbség adódhat az eltérő időrendből is, a Sajó menti telepek a Kr. u. 1–2. század fordulójától (K. VÉGH 1985, 105) és a 2. század első felétől (K. VÉGH 1989, 495; K. VÉGH 1999, 218) indultak, és a 3. század első feléig voltak lakottak. Az időrendi különbségből fakadó eltérést támasztja alá, hogy Garadna-Kastély zug kerámiaanyaga szorosabb egyezéseket mutat a Kr. u. 3–4. századra tehető Ózd-stadioni leletekkel (PÁRDUZ 1958, 35). Erőteljesen befolyásoló tényező azonban a helyi, késő vaskori hagyomány továbbélése a Sajó mentén (GINDELE 2013, 14): a késő La Tène formát követő, gyorskorongolt tálak (K. VÉGH 1989, 12. kép, 8, 13; K. VÉGH 1999, 212) mindeddig teljesen hiányoznak a Hernád völgyéből.

Szorosabb rokonságot mutat a telepnyag a töle keletre feltárt császárkori lelőhelyekkel. A meredek falú, gyorskorongolt tálak aránya a Bodrogekben és Erdély nyugati részén magasabb (K. VÉGH 1975, 69, II. t. 9; GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 35, Abb. 44). A kézzel formált, használati kerámia formáinak pontos analógiái is itt találhatóak meg,¹⁴ (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Abb. 23–34).

Jegyzetek

- 1 SOÓS KÉZIRAT.
- 2 A leletanyag közlése részletesnek mondható, de a jó minőségű fényképeken (SALAMON–TÖRÖK 1960, XXIX–XXXV. t.) kívül az edények rajzolt profilja hiányzik, tehát az előkerült kerámia formai-funkcionális elemzése sem történhetett meg.
- 3 A leletanyag revíziója, tudományos igényű leírása és ábrázolása a Magyar Nemzeti Múzeum Germán-Szarmata Gyűjteményi katalógus összeállításánál kapcsán történt meg (MASEK–SZABÓ 2014, 236), részben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával (Altéma kódszáma: 3532, pályázati azonosító: 2313/135).
- 4 A császárkori lelőhelyekre jellemző, nagy meny-

A garadnai anyag a legtöbb egyezést a Kassai-medence késő császárkori leleteivel mutatja. A gyorskorongolt edények ritkább, gömbös testű és bikónikus formái (LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. VIII. 10; JUREČKO 1983, 380, Abb. 13:1, 14:3; és LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. IX. 11; JUREČKO 1983, Abb. 18:7), a klasszikus, északi típusú hombárok kialakítása, telepnyagon belüli aránya, és a kézzel formált kisméretű, gömbölyű díztálka a Hernád-völgyi telep északi kapcsolatainak bizonyítéka. A kelet-szlovákiai császárkori telepekkel való rokonság természetföldrajzi alapon is egyértelmű, a Przeworsk kultúrájú népesség betelepülése a Hernád-völgybe északról történhetett. Az új népcsoport megjelenésével a szlovákiai kutatás az Eggers B2 időszakról, Kr. u. 70–80-tól számol (JUREČKO 1983, 382), a Hernád-völgy magyarországi szakaszáról azonban egyelőre hiányoznak a kora császárkori telepnyagok. A markomannszarmata háborúk időszakában létesült telepek túlnyomó többsége töretlenül élt tovább a Kr. u. 4. század második feléig (JUREČKO 1983, 381). A késő császárkori anyag pontosabb keltezése, az anyagi kultúrájában történt változások, a regionális különbségek leírása Magyarország területén még várat magára.

A Garadna-kastély zugi teleprészletnek külön jelentőséget ad, hogy a Kassa felé haladó, 3-as számú főút rekonstrukciója és nyomvonal-módosítása során Kastély zugtól 500–1000 m-re hasonló korú lelőhely került napvilágra (CSENGERI–PUSZTAI 2008, 1. kép). Az intenzív lelőhely objektumalapú vizsgálata számos új információval fogja gazdagítani a régió település- és gazdaságtörténetéről, anyagi kultúrájának fejlődéséről és lakóinak kapcsolatrendszeréről alkotott képünket.¹⁵

- nyiségű, kézzel formált kerámia jó része díszítetlen, oldaltöredékeik nem kerültek megőrzésre.
- 5 A császárkori, barbaricum gyorskorongolt kerámia felületkezelésének vizsgálata egyre nagyobb szerepet kap a kutatásban (vö. MASEK 2012, 184–186; és MASEK 2014, további irodalommal).
 - 6 A teljes felületén egyenletesen felfényezett edények egy részénél a felszín árnyalatokkal sötétebb. A jelenség nem a felületkezeléssel, hanem az égetéssel lehet összefüggésben. Itt szeretném megköszönni Véninger Péter hasznos tanácsait, észrevételeit a gyorskorongolt kerámiaanyag készítechológiai leírásával kapcsolatban.
 - 7 Hasonló a helyzet Beregdarócon is, ahol a gyorskorongolt edények 37 töredékén volt megfigyelhető a felület simított vagy korongon sávosan

simított kialakítása, pedig az edények nagy részének talpgyűrűs kialakítása alapján az esztergálás ismert volt (PINTYE 2010, 107).

- 8 Összefoglalóan GINDELE–ISTVÁNOVITS 2011.
- 9 A Przeworsk-típusú díszkerámia grafitartalma, az adalékanyag kulturális-gazdasági háttere, a LT kerámiaművesség hatása a Kárpát-medence területén még nem kutatott; a részletes vizsgálathoz természettudományos eredményekre van szükség.
- 10 A fenőkövek anyagának meghatározását Markó András (MNM) végezte el, segítségét ez úton is köszönöm.
- 11 Miskolc-Szirmán egy kisebb, de formailag egyező darab szintén rétegből került elő (K. VÉGH 1989, 464, 7. kép 22). Garadnán két azonos kialakítású, egymásba csúsztatott, feltehetőleg depóként elhelyezett ekevas szerepel a publikációban (SALAMON–TÖRÖK 1960, 164, 169),

a gyűjteményben azonban csupán egy tárgy található, igaz két leltári számon (MNM G-Sz 60.1.40–41). A táblaképen látható vaseszköz nem két külön tárgy, hanem ugyanannak az ekevasnak elülső és hátsó oldalát ábrázolja (SALAMON–TÖRÖK 1960, XXXII. t. 1–2).

- 12 A Garadna-Kastély zugi telep állatsont anyagának részletes feldolgozását ld. a kötetben.
- 13 A cikkben leírt technológiai típusok szerint: asztali (I–II.), főző- (III–IV.), és tárolóedények (V.).
- 14 Ez következhet a publikációs szintből is: az új telepek anyagleírása, kiserkesztett képei hiányoznak a 20. század végének legtöbb anyagközléséből.
- 15 Garadna, elkerülő út, 1. sz. lelőhely (Kovács-tanya) anyagát doktori disszertáció keretében dolgozom fel. A településen előkerült állatsont anyag és terra sigillata leletek közlése már megjelent (DARÓCZI–SZABÓ 2009; GYALAI 2009).

IRODALOM

- BARKÓCZI 1988
BARKÓCZI, L., *Pannonische Glasfunde in Ungarn*. StudArch 9. Budapest, 1988.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1963
BUDINSKÝ-KRIČKA, V., *Sídliško z doby rímskej a zo začiatkov sťahovania národov v Prešove. – Siedlung aus der römischen und der beginnenden Völkerwanderungszeit in Prešov*. SlovArch 11-1 (1963) 5–58.
- CSENGERI–PUSZTAI 2008
CSENGERI P.–PUSZTAI T., *Császárkori germán település a Hernád völgyében. – Germanic (Vandal) Settlement of the roman period from the Hernád valley (Northeastern Hungary). Preliminary report on the excavation at Garadna-elkerülő út, Site 1*. HOMÉ 47 (2008) 89–106.
- DARÓCZI–SZABÓ 2009
DARÓCZI-SZABÓ M., *Garadna-Elkerülő út 1. lelőhely (Garadna-Kovács tanya) germán állatsontjainak vizsgálata.–Analysis of german animal remains from Garadna-Elkerülő út, 1. Site (Garadna-Kovács tanya)*. HOMÉ 48 (2009) 335–355.
- DÉVAI 2012
DÉVAI K., *Késő római temetkezések üvegmellékletei Pannoniában. Üvegedények a mai Magyarország területéről 1*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest 2012.
- DÖVÉNYI 2010
DÖVÉNYI Z. (szerk.), *Magyarország kistájainak katasztere*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 2010.
- GABLER 1968
GABLER D., *Terra sigillaták a Kelet-Pannoniával szomszédos Barbaricumban. A barbaricum importjának néhány kérdése*. ArchÉrt 95 (1968) 211–242.
- GINDELE 2013
GINDELE, R., *Die Problematik der barbarischen Siedlungen im Nordwesten Rumäniens zwischen der Gründung der Provinz Dakien und den Markomannenkriegen*. EphNap 23 (2013) 11–30.
- GINDELE 2014
GINDELE, R., *Die Siedlung in Moftinu Mic-Merli tag. Probleme im Zusammenhang mit den Markomannenkriegen in den Siedlungen im Nordwesten Rumäniens*. In: Cociș, S. (Hrsg.), *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Cluj-Napoca 2014, 139–152.
- GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009
GINDELE, R.–ISTVÁNOVITS, E., *Die römerzeitliche Siedlung von Csengersima-Petea*. Satu Mare 2009.
- GINDELE–ISTVÁNOVITS 2011
GINDELE, R.–ISTVÁNOVITS, E., *Die römerzeitlichen Töpferöfen von Csengersima-Petea*. Satu Mare 2011.
- GYALAI 2009
GYALAI ZS., *Garadna-Elkerülő út, 1. lelőhely Terra sigillata leletanyaga*. HOMÉ 48 (2009) 357–366.

- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR–MÉRAI 2011 ISTVÁNOVITS, E.–KULCSÁR, V.–MÉRAI, D., *Roman Age barbarian pottery workshop in the Great Hungarian Plain*. In: Bemmann, J.–Hegewisch, M.–Meyer, M.–Schmauder, M. (Hrsg.), *Drehscheibentöpferei im Barbaricum*. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 13. Bonn 2013, 355–369.
- JUREČKO 1983 JUREČKO, P., *Prispevok k riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej*. *HistCarp* 14 (1983) 277–384.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1963 LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M., *Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku*.–*Zwei römerzeitliche Siedlungen in der Ostslowakei*. *SlovArch* 11-1 (1963) 59–86.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969 LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei*. *SlovArch* 17-2 (1969) 403–502.
- LOVÁSZ 1993 LOVÁSZ, E., *Császárkori telep feltárása Tiszaladányban*.–*Die Erschliessung einer kaiserzeitlichen Siedlung in Tiszaladány*. *HOMÉ* 30-31/2 (1993) 59-88.
- LUŠTIKOVÁ 2013A LUŠTIKOVÁ, L., *Záchranné výskumy na sídlisku z doby rímskej v Prešove*. – *Rescue Explorations in the Settlement from Roman Period in Prešov, City part Solivar*. *VP* 10 (2013) 5–24.
- LUŠTIKOVÁ 2013B LUŠTIKOVÁ, L., ŠEBASTOVCE-BARCA, *keramika doby rímskej*. – ŠEBASTOVCE-BARCA, *Keramik der Römerzeit*. *ŠtudZvest* 54 (2013) 91–110.
- MASEK 2012 MASEK Zs., *Római császárkori települések Kántorjánosi és Pócspetri határában*. In: Szabó Á.–Masek Zs. (szerk.), *Ante Viam Stratam*. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán. Budapest 2012, 179–342.
- MASEK 2014 MASEK Zs., *A késő római és a kora népvándorlás kori gyorskorongolt házikerámia technológiai változásai az Alföld központi területein*. – *Technological changes in the production of wheel-thrown coarse pottery in the central region of the Hungarian Plain in the Late Roman and Early Migration period*. In: Anders A.–Balogh Cs.–Türk A. (szerk.), *Avarok pusztái*. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára. – *Avarorum Solitunides*. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday. *Opitz Archaeologica* 6 – MTA BTK MÖT Kiadványok 2. Budapest 2014, 193–202.
- MASEK–SZABÓ 2014 MASEK Zs.–SZABÓ Á., *Állapotjelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Germán–Szarmata Gyűjteményéről és a gyűjteményi katalógus készítéséről*. In: Balázs P. (szerk.), *Firkák III*. Fialat Római Koros Kutatók III. konferenciakötete. *Iseum Savariense*. Szombathely 2014, 235–244.
- MATEI–STANCIU 2000 MATEI, A. V.–STANCIU, I., *Vestigii din epoca Romană (sec. II-IV. p. Chr.) în spațiul Nord-Vestic al României*. – *Funde der römischen Kaiserzeit (2–4. Jh. n. Chr.) im Nordwestgebiet Rumäniens*. *Bibliotheca Musei Porolissensis* 2. Zalău–Cluj-Napoca 2000.
- MÜLLER 1975 MÜLLER, R., *Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn*. *ActaArchHung* 27 (1975) 59–102.
- MÜLLER 1976 MÜLLER R., *A rákoscsabai és a balatonalmádi vaseszköz lelet új keltezése*. – *Die neue Datierung der Eisengerätfunde von Rákoscsaba und Balatonalmádi*. *ArchÉrt* 103 (1976) 263–278.
- PÁRDU CZ 1957 PÁRDU CZ M., *Római császárkori lelet Miskolcon*. – *Siedlung aus der römischen Kaiserzeit in Miskolc*. *HOMÉ* 1 (1957) 45–59.
- PÁRDU CZ–KOREK 1958 PÁRDU CZ M.–KOREK J: *Császárkori telep Ózdon*. *ArchÉrt* 85 (1958) 18–36.
- PIETA 1980 PIETA, K., *Die Púchov-Kultur*. Nitra 1980.
- PINTYE 2010 PINTYE G., *Császárkori településrészlet Beregből: Mol 49. lelőhely (Beregdaróc-Zsid)*. *Gesta* 9 (2010) 98–152.
- SALAMON 1966 SALAMON, Á., *Észak-Magyarország császárkori történetének kutatása*.

- AntTan 13 (1966) 84–87.
- A SALAMON Á., *Gibárt*. *Antaeus* 1 (1970) 141–142.
- B SALAMON, Á., *Zalkod, Jakab-domb. Kaiserzeitliche Siedlung*. *Antaeus* 1 (1970) 143–144, Taf. 31.
- SALAMON–TÖRÖK 1960 SALAMON, Á.–TÖRÖK, GY., *Funde von Nordost-Ungarn aus der Römerzeit*. *FoIArch* 12 (1960) 145–172.
- SOÓS KÉZIRAT SOÓS E., *Római császárkori telep részlete a Zemplén lábánál*. In: Hadak Útján. A Népvándorlaskor Fialat Kutatóinak XXII. konferenciakötete. Kézirat.
- TEJRAL 1970 TEJRAL, J., *K interpretaci severovýchodních prvků v hmotné kultuře moravské oblasti na sklonku starší doby římské*. – *Zur interpretation der nordöstlichen Elemente in der Materiellen Kultur des mährischen Raumes am Ende der älteren Römischen Kaiserzeit*. *PamArch* 61-1 (1970) 184–215.
- VADAY 1989 VADAY, A., *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*. *Antaeus* 17–18 (1989).
- K. VÉGH 1964 K. VÉGH K., *Koracsászárkori település maradványa a miskolci Szabadság téren*. – *Frühkaiserzeitliche Siedlungsreste auf dem Szabadság tér in Miskolc*. – *The relic of a settlement from the late period of the empire (Miskolc)*. *HOMÉ* 4 (1964) 45–62.
- K. VÉGH 1975 K. VÉGH K., *Adatok Észak-Magyarország i. sz. I–IV. századi történetéhez*. – *Archäologische Beiträge zur Geschichte Nordostungarns im I–IV. Jh. u. Z.* *HOMÉ* 13–14 (1975) 65–129.
- K. VÉGH 1985 K. VÉGH K., *Császárkori telep Észak-Magyarországon*.–*Kaiserzeitliche Siedlung in Nordungarn*. *ArchÉrt* 112 (1985) 92–108.
- K. VÉGH 1989 K. VÉGH K., *Császárkori telep Miskolc-Szirmán*.–*Kaiserzeitliche Siedlung in Miskolc-Szirma*. *HOMÉ* 27 (1989) 463–500.
- K. VÉGH 1999 K. VÉGH K., *Császárkori telep Szirmabesenyőn*.–*Eine Siedlung aus der Kaiserzeit in Szirmabesenyő*. *HOMÉ* 37 (1999) 181–222.

GARADNA-KASTÉLY ZUG: REASSESSMENT OF A GERMANIC SETTLEMENT FROM THE ROMAN AGE

Summary

The Garadna-Kastély zug site was discovered during field surveys conducted in the 1950s. The site lying on a low ridge between the Hernád and Bársonyos Streams (Fig. 1) was investigated in 1959–1960 owing to the construction work planned by the local cooperative. A part of the material was subsequently published (SALAMON–TÖRÖK 1960). Small trial trenches were opened in the area where the foundations of the planned buildings were to be laid as well as in the area beyond the planned buildings (Fig. 2). The site's excavation and documentation conformed to the period's general practice and proceeded downward according to occupation levels. The finds were bagged according to levels. No features of the Roman Age were uncovered during the 1960 excavation.

The excavators distinguished three main occupation periods. The finds from the lowermost black, loamy layer were assigned to the Celtic period, the middle, intensively occupied layer yielded the mate-

rial of the Barbaricum during the Roman Age, while the uppermost levels contained the material of the Árpadian Age. However, the finds cannot be separated solely on the basis of their stratigraphic position because the vessel fragments of various periods were often found mixed with each other. The chronological separation of the lowermost levels seems unfounded because the pottery from these levels can be dated to the Roman Age.

The settlement finds from the Garadna-Kastély zug site can be dated within broad limits. The forms of the hand-thrown fine wares, the narrow-mouthed variant of household pottery and the appearance of storage jars with grooved rim can be dated to the Eggers B2/C1 period; the graphitic situlae bespeaking a Celtic tradition from the settlement's lower levels suggest that the site's occupation began sometime during the 2nd century AD. The 3rd century occupation is indicated by terra sigillata fragments and the

presence of wheel-turned household pottery. Most types of the household ceramics and the vessels turned on a fast wheel such as bowls, pots and jugs are typical for the Germanic material culture of the 3rd–4th centuries. One of the latest pieces is represented by the fragments of faceted glass cups (DÉVAI 2012, 161). Vessels with stamped decoration turned on a fast wheel typical for the last two occupation phases of the Csengersima settlement are lacking at this site (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 50–51, Abb. 75–76). The settlement was abandoned before the early Hun period.

The Garadna-Kastély zug settlement probably extended over 200 m in a north to south direction (SALAMON–TÖRÖK 1960, 167); however, in the lack of any relevant data, nothing is known about the settlement's layout. The changes in the material culture can only be analysed on a stratigraphic basis, but owing to the small size of the investigated area, the available data are only sufficient for cautious estimates. Accepting the chronological interpretation of the currently known stratigraphy, we can draw some conclusions regarding lifestyles and the diachronic changes in the material culture.

Vessels used as tableware, and for cooking and storing food can be distinguished in the ceramic assemblage. It is also clear that the overall amount of pottery decreases in time and that its composition becomes more uniform. In addition to tableware and cooking pots, the lowermost level yielded a few storage jars. Although the number of the latter increased during later periods, tableware and fine wares remained dominant (Fig. 8, 1). The production of fine ware changed over time: the proportion of hand-thrown vessels decreased, while the ratio of fine ware turned on a fast wheel increased, a tendency conforming to the pottery production patterns noted on the other sites quoted in the study (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 52–53) (Fig. 8, 2).

The largest animal bone sample originating from kitchen refuse was recovered from the lowermost layer. On the species level, the earliest levels were characterised by an outstandingly high proportion of cattle and the sample also contained hunted species. Later, the proportion of the main species consumed as part of the diet became more balanced and the sample from the uppermost level also included dog and domestic fowl (Table 3). The site's occupants principally consumed the meat of cattle, small

ruminants and pig. The diachronic changes in the proportion of these three species indicate that cattle consumption, typical for the early occupation period, declined, while the proportion of pig was constant. The ratio of small ruminants was low throughout the site's occupation (Fig. 9).

The above data are only suitable for determining the main tendencies – future archaeological investigations will undoubtedly modify the current picture of the occupants' lifestyle.

The finds from the settlements west of the Hernád Valley paint a wholly different picture from the one suggested by the Garadna assemblage. The semi-spherical bowls turned on a fast wheel, the hand-thrown knob-decorated vessels with indrawn rim and the lavishly ornamented hand-thrown fine wares typical for the settlements investigated at Szirmabesenyő, Sajókeresztúr and Miskolc-Szirma are entirely lacking at Garadna. The settlements along the Sajó are earlier: they were established at the turn of the 1st–2nd centuries (K. VÉGH 1985, 105) or in the earlier 2nd century (K. VÉGH 1989, 495; K. VÉGH 1999, 218), and they were occupied until the earlier 3rd century. Another major difference is the survival of local Iron Age traditions along the Sajó (GINDELE 2013, 14); in contrast, bowls recalling late La Tène forms turned on a fast wheel (K. VÉGH 1999, 212; K. VÉGH 1989, Fig. 12, 8, 13) are lacking in the Hernád Valley.

The finds from the settlement share considerably more similarities with the assemblages from Roman Age sites to its east. The proportion of steep-sided bowls turned on a fast wheel is higher in the westerly areas of the Bodrogköz region and Transylvania (K. VÉGH 1975, 69, II. t. 9; GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 35, Abb. 44). Good parallels to the hand-thrown household wares similarly come from this region (GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, Abb. 23–34).

The finds from Garadna have their best parallels among the late Roman assemblages in the Kassa Basin. The globular and biconical vessels turned on a fast wheel (LUŠTIKOVÁ 2013B, Tab. VIII, 10; JUREČKO 1983, 380, Abb. 13:1, 14:3; and LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1963, Tab. IX, 11; JUREČKO 1983, Abb. 18:7), the form of the classical northern-type storage jars and their proportion in the ceramic assemblage, and the small, hand-thrown rounded bowls all testify to the northern contacts of the settlement in the Hernád Valley.